
KORENE ŠARIŠA

ISBN 978 - 80 - 969984 - 4 - 9

Andrej Mizerák
a jeho gajdica

Slovo na uvod

KORENE ŠARIŠA

Andrej Mizerák
a jeho gajdica

R.S. media Prešov, 2008

Slovo na úvod

Každá vydaná kniha má za sebou príbeh. Príbeh tejto knihy sa začal písať začiatkom roku 2007. Pri príprave projektu na zorganizovanie XXIV. ročníka folklórneho festivalu O gajdicu Andreja Mizeráka sme chceli toto tradičné podujatie spestriť novou aktivitou. Tak vznikol nápad zorganizovať workshop o gajdici. Vďaka podpore projektu z Konta Orange sa workshop uskutočnil 3. augusta 2007.

Stretli sa tam skoro všetci, ktorí sa vo svojom živote akýmkoľvek spôsobom venujú gajdici. Neopakovateľná atmosféra, jedinečnosť okamihov, spomienok a nadšenia sa pretavili do sna zhmotniť ich do knihy, do jedinečného celku, ktorý historicky po prvýkrát zosumarizuje všetky dostupné informácie o gajdici.

Do „roka a do dňa“ sa sen splnil. Jeho

podobu máte teraz v rukách. Autorský kolektív bol zložený zo vzácných ľudí, ktorým nesmierne ďakujem za to, že svojou čiastkou prispeli k vzniku knihy – Doc. PhDr. František Matúš, CSc., Ján Lazorík, PaedDr. Michal Smetanka, Alexander Gernát, PhDr. Vladimír Husár.

Dovolim si v svojom mene, ale aj v mene autorov venovať knihu im memoriam PaedDr. Milanovi Kandráčovi. Jej vydania sa nedožil. Ale už je zapísaný v našej histórii a navždy zapísaný v srdciach ľudí.

Táto kniha vznikla vďaka finančnej podpore Komunitnej nadácie Prešov z programu „Koren(i)e Šariša“. Vďaka tomu bude kniha naplňovať ciele programu – propagovať ľudovú kultúru, prezentovať Šariš s jeho nesmiernym kultúrnym a duševným bohatstvom.

*Ing. Daniela Bednárová
projektová manažérka
Združenie obcí hornej Torysy*

Andrej Mizerák a jeho gajdica

Uplynulo tridsať rokov odvtedy, keď časopis Rytmus 77 priniesol nekrológ z pera Jána Lazoríka, ktorého obsahovú náplň výstižne vyjadroval jeho názov: „*Tu straty ne-*

smú znamenať zastavenie“ (Rytmus 77, 10/25). Ústrednou témou nekrológu bola rozlúčka s pozoruhodným nositeľom šarišských ľudových hudobných tradícií **Andrejom Mizerákom** z osady Potoky v sabinovskom okrese. Bol to jednoduchý dedinský človek, ktorý si svojou hrou na originálnom ľudovom hudobnom nástroji získal srdcia mnohých priaznivcov ľudového hudobného umenia na celom Slovensku. Tým nástrojom bola **gajdica**, ktorá jeho zásluhou prežila historické metamorfózy života na dedine do dnešných dní. Na miestnom cintoríne sa 18. júla 1977 prítomné smútočné zhromaždenie rozlúčilo s ním ako s človekom, no našťastie nie s jeho umeleckým odkazom. Svojrázne hudobno-folklórne tradície, ktorých bol počas svojho života takým výrazným nositeľom, boli už v čase jeho odchodu do večnosti pevne zakotvené v hudobnom vedomí mnohých jeho pokračovateľov a nebolo pochybností o ich ďalšom živote. Záujem folkloristov o gajdicu, rozvoj gajdičiarских tradícií v regióne a na celom Slovensku, v priebehu neuveriteľne rýchlo časom odviazanych 30 rokov od tejto udalosti, sú aj dnes toho presvedčivým dôkazom. Tu teda „strata“ človeka našťastie neznamenala „zastavenie“ tradície.

Andrej Mizerák a jeho gajdica sa dostali do širšieho povedomia v regióne

Šariša a na celom Slovensku až koncom 60-tych rokov 20. storočia. V dejinách hudby a etnomuzikológie na Slovensku nie je známy podobný príklad na existenciu hudobného nástroja v ľudovej tradícii, ktorý by si bol zachoval anonymný ráz až do druhej polovice 20. storočia. V ľudovej hudobno-interpretáčnej praxi existuje len málo príkladov na taký intenzívny záujem mladých hudobníkov o jeden hudobný nástroj, s akým sa stretla Mizerákova gajdica a ním interpretovaný hudobný repertoár.

Dokonca aj výrobcovia ľudových hudobných nástrojov v rôznych regiónoch na Slovensku zaradili gajdicu do svojho výrobného programu a folklórne súbory

do repertoáru svojich vystúpení. V dôsledku toho a tiež v dôsledku absencie kvalifikovaných informácií sa dokonca objavili tendencie prenášať miesto pôvodného výskytu nástroja z Potokov pri Lipanoch do iných regiónov. Z týchto dôvodov a tiež na požiadanie zástupcov Združenia obcí hornej Torusy som sa rozhodol vrátiť k udalostiam spred štyridsiatich rokov, kedy som mal to šťastie po prvýkrát sa stretnúť s Andrejom Mizerákom a jeho gajdicou. V nasledujúcich riadkoch uvádzam aktualizovaný pohľad na celú problematiku gajdice, ktorej prvú verziu som podal v štúdiu „Príspevok k slovenskej etnoorganológii“ (Musicalogica slovaca 2, SAV Bratislava 1970).

Niekoľko slov o prvom kontakte s uchovávateľom gajdičiarской tradície

Na existencii a zachovaní gajdice a jej hudobného prejavu mali veľký podiel neznámi šarišskí interpreti - gajdičiari, na tradície ktorých nadväzoval aj Andrej Mizerák. On udržal pri živote tento vzácny hudobný odkaz v prostredí horného Šariša, sám sa podieľal na jeho zaradení do kultúrneho života regiónu v druhej polovici 20. storočia a prispel aj k výchove svojich pokračovateľov. Dnes, keď už uplynulo tridsať rokov odvtedy, ako umkla jeho gajdica, môžeme s uspokojením konštatovať, že inšpiratívnosť jeho hudobného odkazu podnietila celkom ojedinelý

trend v rozvoji nových dimenzií záujmu o tento hudobný nástroj. Gajdica sa stala živou súčasťou slovenského ľudového hudobného inštrumentára a jej hudobný prejav našiel uplatnenie v hudobno-folklórnom hnutí ako unikátny prvok ľudovej umeleckej sebarealizácie.

Životný príbeh Andreja Mizeráka bol príbehom človeka, ktorého prvotným cieľom a nevyhnutnosťou bola práca. Beh jeho života sa začal odvíjať pred 110. rokmi. Presne 21. júna 1897 v Milpoši, odkiaľ sa ako šesťročný odsťahoval spolu s rodičmi do neďalekej osady Potoky, v ktorej žil až do svojej smrti

v roku 1977. Pochádzal z mnohoročnej roľníckej rodiny a sám bol po celý život roľníkom. Do školy nechodil, nebol na to čas, od malička musel pracovať. Bol však mimoriadne bystrý a šikovný, takže s pomocou svojej matky sa naučil čítať a písať. Od malička sa prejavoval u neho záujem o spev a hudbu, ale pre nedostatok finančných prostriedkov mohol začať hrať na hudobnom nástroji až vtedy, keď si ho dokázal sám vyrobiť. Gajdice ho naučil vyrábať jeho strýko a už od 12 rokov ho zaučal aj do tajov hry na tomto nástroji.

V produktívnom veku zvädzal ťažký zápas samostatne hospodáriaceho roľníka o každodenný chlieb. Z toho vyplývajúci nedostatok verejných realizačných príležitostí iste bol aj príčinou toho, že jeho gajdica ušla pozornosti folkloristov, pretože hrou na verejnosti sa mohol prezentovať len zriedkakedy, alebo vôbec nie. Väčšiu, a možno povedať, že aj systematickú pozornosť venoval gajdici až v starobe, najmä v lete pri pasení dobytky, kedy nebola núdza o čas, ale najmä o inšpiratívne prírodné prostredie. V ňom hrával a spieval iba pre seba, pre vlastné potešenie, bez nároku na obdiv alebo potlesk. Tak sa stalo, že až do druhej polovice 20. storočia vedelo o existencii gajdice iba jeho najbližšie okolie.

K zviditeľneniu gajdice a jej interpreta došlo náhodou za zvláštnych okolností, ktoré si zaslúžia aspoň krátku zmienku. V študijnom roku 1968/69 si na Pedagogickej fakulte Univerzity P. J. Šafárika v Prešove v rámci štúdia popri zamestnaní rozširovali svoju pedagogickú kvalifikáciu o odbor hudobná výchova viacerí šikovní hudobníci – učitelia

z praxe. V sústave študijných predmetov, ktoré zabezpečovala Katedra hudobnej výchovy Pedagogickej fakulty v Prešove v letnom semestri, boli zaradené aj prednášky a semináre z predmetu *Slovenská ľudová pieseň a hudba*, ktorých realizáciu som mal vo svojom pedagogickom úväzku. V rámci témy *Ľudový hudobný inštrumentár* som na jednej prednáške oboznámil študentov s najnovšou vedecky koncipovanou etnomuzikologickou organologickou systematikou, ktorú dva roky predtým zverejnil vo svojej publikácii *Slovenské ľudové hudobné nástroje* (SAV Bratislava 1967) môj bývalý učiteľ na vysokej škole Dr. Ladislav Leng, CSC. K dispozícii som mal príručku s vyobrazeniami všetkých dovtedy preskúmaných slovenských ľudových hudobných nástrojov. „Dialkari“ (vtedy zaužívaný pojem pre označenie študentov z praxe študujúcich popri zamestnaní) si ju so záujmom prezreli a jeden z nich – Matej Beňo, riaditeľ Národnej školy v Lúčke pri Lipanoch – sa prihlásil, že veru medzi uverejnenými hudobnými nástrojmi nie je taký ľudový hudobný nástroj, na akom hráva jeden obyvateľ v osade Potoky pri obci Lúčka. Popis dychového nástroja s názvom gajdica, ktorým svoju informáciu doplnil, ma presvedčil, že ide o neznámy a v slovenskej etnomuzikologickej literatúre nevidovaný hudobný artefakt. V rámci svojej vedecko-výskumnej činnosti na fakulte som okamžite pristúpil k jeho preskúmaniu. Kolegu Beňu som požiadal o sprostredkovanie stretnutia s interpretom, čo on promptne osobne zariadil. O niekoľko dní (8. marca 1969) sme spolu v dohodnutom čase autom zamierili do Potokov.

V Prešove už bola jar, ale po príchode do Lúčky sme zistili, že ďalej sa autom ísť nedá, všade bolo ešte plno snehu. Auto sme zaparkovali tam a do osady Potoky sme zamierili s magnetofónom v ruke pešo. „Ujko Mizerák“, ako ho všetci tam dôverne oslovovali, nás už čakal pred svojím domom. Zvítanie bolo veľmi srdečné, ale na prvý pohľad bolo vidieť, že je akýsi skormútený a skleslý. Keď som mu povedal, čo som sa dozvedel o ňom od pána riaditeľa školy a čo od neho chcem, zareagoval:

– *Ta hej, ja mam gajdicu, tu je... – a vytiahol nástroj z vrečka. Samozrejme, že zhladnutím nástroja, aký som v živote nevidel a na akom som nikdy nepočul hrať, moja zvedavosť neobyčajne vzrástla. Vzápätí ujko však gajdicu vložil naspäť do vrečka a smutne poznamenal:*

– *Ja už s totu gajdicu nič ňezrobim, bo ja mocno chori..., uš po tim švece veľo chodziec nebudzem. Tej žimi bulo ze mnu bars plano..., buli tu aj pan farar... dali mi ostatne pomazaňe..., mam šidzemdzešatdva roki a tota zubata še uš na mňe richtuje...*

Ťažko si povzdychol, na chvíľku sa odmlčal a potom pokračoval:

– *Aľe še mi kus podobrilo, ta me ňeutrimali f posceľi..., ket sce uš prišli za mnu až tu, ta poce dnuka.*

Pozvanie sme s poďakovaním prijali, zvitáli a zoznámili sa s ujkovou rodinou, posadali okolo stola a pomaly sa rozprúdila živá debata. V jej úvode dominovali informácie rodinných príslušníkov (syna a nevesty) o zdravotnom stave „dzeda“, o všetkom, čo prekonal, o tom, aký je pacient a tiež aj o jeho ťažkom živote v minulosti. Potom sa pertraktovali prob-

lémy každodenného života a nakoniec poznámka, že ich „dzedo“ bol vždy ve-selej mysle a keď bola príležitosť, rád si tie svoje piesne zaspieval a zapískal na gajdici. Po týchto informáciách už nebolo treba „ujka“ pobádať, vytiahol z vrečka gajdicu, položil ju na stôl so slovami: – *Keď mam dzeku, ta na ňej vipiskujem!* – a s veľkým zanietením sa rozhovoril o tom, že gajdica, to je taká „*pišalka, co ma šidzem dzirki, na verchu piskadlo a dolu ruh*“. Prvé, čo upútalo moju pozornosť, bola trvalá prítomnosť slova „*vipiskujem*“ v jeho rozprávaní. Svoju hudobnú produkciu ani raz nenazval „*hrou*“, ale „*piskaňim*“ alebo „*vipiskovaňim*“ a len výnimočne aj „*gajdovaňim*“. Slovo gajdica zásadne vyslovoval tvrdo – „*gajdyca*“. (V ďalšom texte tento pojem, v zmysle všeobecne používaných zásad transkripcie šarišského dialektu, transkribujem s mäkkým „i“ – gajdica. Vyslovuje sa však tvrdo, „i“ v šarištine nezmäkčuje predchádzajúcu spoluhlásku.)

Na začiatku prvého a veľmi zaujímavého rozprávania „ujka Mizeráka“ som ešte vyriešil veľmi dôležitú požiadavku hudobno-folklorneho výskumu – súhlas so zaznamenaním našich rozhovorov na magnetofónový pás. Po jeho obdržaní som si pripravil vtedy najväčší hit československej amatérskej nahrávacej techniky – objemný, 12 kilogramov ťažký magnetofón Sonet DUO a začal som s prvým nahrávaním jeho slovného a hudobného prejavu.

Keď som sa po 39. rokoch k tejto nahrávke opäť vrátil, ožili vo mne spomienky na môj prvý kontakt s gajdicou a jej interpretom Andrejom Mizerákom. Bol typom komunikatívneho, svojským

vtipom a srdečnosťou obdareného seniora, mnohými životnými skúsenosťami zoceleného človeka, s hlbokým vzťahom k prírode, so živým záujmom o všetko dianie v domácom prostredí, ale aj o politický a spoločenský vývoj v štáte.

Toto všetko mi pripomenuli zvukové záznamy urobené pri prvom, ale aj pri ďalších stretnutiach s ním v priebehu nasledujúcich štyroch rokov. Témou našich spoločných rozhovorov vždy bola v prvom rade gajdica. Snažil som sa zistiť podstatu a spoločenskú funkciu existencie, spôsoby jej tradovania, technologické postupy pri jej výrobe, overiť hudobné parametre a hlavne preniknúť do tajov štýlu interpretácie ľudových piesňových útvarov.

Nástroj sa zachoval v autentickej a pomerne simplicitej ľudovej amaterskej podobe, neovplyvnenej snahou vylepšovať jeho technické naturálne dispozície, ani pokusmi prenášať ho do prostredia scénicky stváňovaných folklórnych prejavov. K tomu všetkému pristupovali aj schopnosti jej uchovávatelia írečným patriarchálnym šarišským slovným prejavom svojsky a veľmi fundovane o nástroji rozprávať. Gajdica ako špecifický hudobno-kultúrny fenomén života pastierov v regióne horného Šariša sa priamo v tomto prostredí nestretla s veľkým ohlasom a záujmom, čoho svedectvom bol fakt, že okrem Andreja Mizeráka, ktorý gajdicu prevzal od svojho ujka, sa nikto v prostredí nepamätal na existenciu iných gajdičiarov v minulosti, čo on sám komentoval slovami: – *Nepa-*

metam, žebi aj dachto druhí mal tu taku gajdicu, robic to nežnaju a piskac uš nežccu.

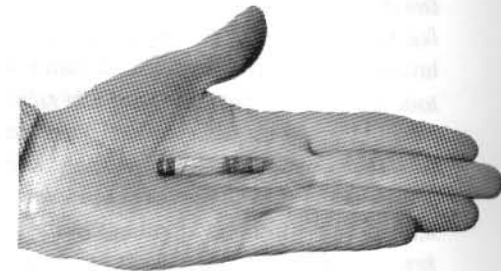
Dôvodov bolo niekoľko. Jedným z nich iste bol aj pomerne malý tónový rozsah a drsný zvukový prejav nástroja, nezodpovedajúci moderným kultúrnym prúdom šíreným v 20. storočí rozhlasom a neskôr najmä televíziou. V nemalej miere prispeli k tomu aj politické trendy „vyrovnať“ kultúrny život na dedine so životom v mestách po 2. svetovej vojne. Mizerák to vystihol slovami: – *Na totim (ukázal na gajdicu) lem take pišnički, jak co za ofcami abo za kravami, še spivali. Abo i za stolom co še spiva..., tango že, valčík tiž že, lem take našo. Z hľadiska hudobného iste mnohých odradili aj ťažkosti s osvojovaním si techniky hry na gajdici. – Jeden mi hvaril – spomínal si informátor – ...to treba rucic, bo ja še němožem na tim ničjak chicic. Tieto a iste aj mnohé iné objektívne a subjektívne príčiny v tradovaní gajdice prispeli k tomu, že som pri svojom prvom kontakte s uchovávateľom gajdičiarskej tradície na hornej Toryse 8. marca 1969 mohol zaznamenať na magnetofónový pás prvú autentickú informáciu o tomto medzi hudobnými folkloristami a etnomuzikológmi dovtedy neznámom ľudovom hudobnom nástroji. Jej prerozprávaný obsah som v krátkosti zverejnil už vo svojej spomínanej štúdií. Na tomto mieste po prvýkrát podávam túto informáciu in extenso (v doslovnom prepise) tak, ako som ju zaznamenal v rozhovore s Andrejom Mizerákom.*

Piščalka, co ma šidzem dzirkji, na verchu piskadlo a dolu ruh

Dakedi to malí juhaši, bačove, co piskali na tim. No, i hvarim, muj ujko, tutak blisko bival, no ta un robil gajdice tiž a piskal tiš. Ta to lem fše jeden od druhého, co vidzel, ta tak robil. Ja pital ujka žebi mi zrobit gajdicu. Hvarim: – Ujku, ta zrobce i mže. Ta hviri: – Daj mi korunu, ta ci zrobit. No, a le co ket o korunu bulo češko. Tu halva masla stalo korunu. Či mac mi bi buli predali maslo a dali na gajdicu? Stalo liter palenki korunu vtedi a ujko rad vipil, no ta on pital fše lem korunu odemže. Ta ket koruni nit, ta, hvarim, i ja budzem robil. No a potim som sprobaval.

A ket som mal trinac roki, uš som na nej hral. Niš som še učil, no ta som do nej dul, ta dul, škvirčelo, ta škvirčelo. Išol som za ujkom: – Ujku povice mi z čeho robice piskadla. A un hviri: – Ta ja robim i z malňaka, abo aj huši vitarh-šem to najhrupše pirko zo skridla a z něho. No ta ja viskušal, lemže malňak něma take pružne drevo. Ta som skušil aj z hušich pirkoch, bo to najľhší bulo vžac viskubmuc huše pirko, toto hrube zo skridla. A le jak som ho zastruhnul a popiskal jeden dzeň, ono še potom zoschlo a nežcelo mi piskac. Ja skubal druhe a mac pobačili... Hvara: – Ce ancikristova mac pobije, lem mi skubaj huši. Ja ci dam, pospuščaju skridla! Ta potom uš lem z habžini, bo habz ma take tuhše drevo, ta z habzu najľpše piskadla.

– No a toto piskadlo... Jak po leše chodzim za kravami a trafi še mi taki habz (Baza čierna), odrežem ho a šed-šem sebe..., ta naodrezujem take falatki, povipichujem jich (odstráni dužinu). Ono ma šerco, take, co še da vipchac von s paličku. Potom jeden koňec zapcham s koľičkom, potel no, a toto tu z nožikom zarezem a zašekujem (vytvori jazýček).

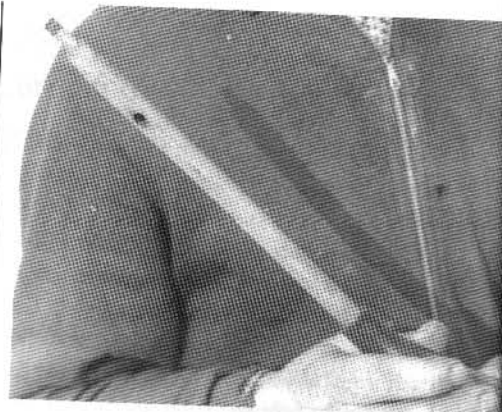

Lemže najľpši ket cenki nožik, bo hrubi tak nežareže dobre. No a tak zašcipim, no a potom probujem jak piska. Jak faj-še preschne, ta zaš uš potom ho škrabem, co ho cenčim, ktore jak treba. Viškrabem ho a furt probujem – jak i tote co harmonie robja. Bo jak je tuhe, nežapiska, aš jak je gengľifše a jak ho zoslabim kus. A ket plano piska, no tak vežnem, založim mu pot toten jaziček..., zašeknem mu taki kvaček z ľenu. Abo i vlas dobre. No a le vlasi uš něskubem, bo mam malo... Vlasi šamujem... No a tak potom ho probujem, bo dachtore, ta ono še zahakuje. Jak doňho duje – še zahakne, zacina še.

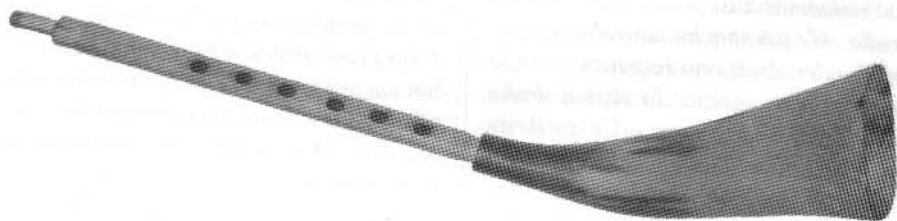
Ešči ho treba poličic, bo ešči je chore. A jak už mu podložim pot ten jaziček, ta uš ňe – potom piska dobre. Muši ho tak zrobic, žebi ňetrebalo mocno duc. A jak do ňeho duje muši patrec, žebi ho ňepri-cisnul s jazikom.

– Piščalka se robi z kal'ini. Može se i z habzu, lemže kal'ina ma tvardejše drevo, ta lepši ma hlas. Kal'ina, ona tak kvitne šumne bilo a potom ma červene bombulki v ješeňi. Šerco ma take akurat, dobre se vipaluje, bo idze za tim šercom drut. Narežem taku dlušku, jak mi treba a visušim. Jak je sucha ta samoperše vež- ňem drut, vipalim dziru do nej a ju po- struham. A jak ju postruham, no ta vipa- lim dzirki, lem tak od oka, jak pasuju pa- lce (prsty), ta tak... (Vzdialenosť medzi hmatovými otvormi bola cca 22 mm.) A totu šidzmu z druhej strani piščalki rich- tujem tak, žebi mi pasovalo ten palec na ňu. Dachtora se tak podari, ta dobre, ale dachtora ňeutrafi se dobre, ta odrucim a novu zrobim. Choc kedi vežnem aj pejc, šesc a vipalim a tak probujem na chtovej dobre piska. Ket do ňej zadujem a zapis- ka, ta dobre, ta se podari.

– Po ruhi chodzim na bitunek. Ket se najdze taki na bitungu, že je viľeceni, už nima dnuka nič, no ta dobre, bo už ho

lehko robic. A ket ňit taki... no naj lem budze okruhli, bo plaskati ňedobri. To drustevne kravi maju take. Ket som na- šol dobri, ta som ho priňis domu, odrezal s pilku ten koňec a som ho šturil do take- ho harčka, co uš se ňevari v ňim..., no..., lem taki, jak prašatom se vari. No a som ho uvaril. A tak potom se da fajne stru- hac, bo je meki. A ten koňec odrezal som s pilku, no a tu som vivertal so švidrom dziru, bo dzira ňit až do konca, no, bo je ruh cali. No a tak ho potom škrabem na cenko a furt patrim – kebi buľi dlukše palce, žebi som jich až dnu šturil – a tak s palcom ho omatkam a ho viškrabem. Jak je najcensji, že je taki meki, ta najlep- ši ma hlas.

Gajdica ako životný stimulátor interpreta

Vyššie som spomenul prvé stret- nutie s Andrejom Mizerákom v Potokoch v roku 1969, v prie- behu ktorého sa nám posťažoval na svo- je chatrné zdravie a na chabé životné vy- hliadky do budúcnosti spečatené „pos- ledným pomazaním“. Avšak už v prie- behu prvého nahrávania jeho spomienok a informácií o gajdici sa prejavila u neho obdivuhodná energia, zanietenie a och- ta podeliť sa so svojimi skúsenosťami a vedomosťami o všetkom, čo s jeho obľúbeným nástrojom súviselo. Nami prejavovaný záujem o gajdicu vyburcoval v ňom novú životnú silu, ktorá postupne odsunula do úzadia jeho zdravotné prob- lémy a vidinu „zubatej“. Zmobilizovala ho aj moja prosba, aby vyrobil pre mňa dve gajdice, ktoré budem využívať ako názorné učebné pomôcky na svojich prednáškach z hudobného folklóru na vysokej škole. A tiež očakávanie, že o niekoľko týždňov opäť za ním prídem, aby som si overil niektoré otázky, ktoré mi pri spracovaní jeho informácií o gaj- dici bude treba spresniť. To všetko pre- budilo v ňom novú chuť do ďalšieho ži- vota. Keď mi kolega Beňo dohodol ďalší termín nášho stretnutia na hornej Toryse, už bola jar v plnom prúde. Bol to už čas vyhánania kráv na pašu – jeho rodina ešte chovala statok – takže každý deň mal o robotu postarané. V úvode tohto stretnutia dominovali informácie o jeho

povinnostiach pri pasení kráv, o hľadaní vhodného materiálu na výrobu a o prá- ci na gajdiciach. Bol akoby vymenený, viditeľne ožil, vyžarovala z neho nová životná energia, zmienka o „zubatej“ sa z jeho reči už celkom vytratila. Vysvet- lenie dôvodu zmeny jeho prístupu k ži- votu nedalo dlho na seba čakať. Hneď mi oznámil, že „...po šariskich valaloch chodzi jeden človek s Krivjan, Lazorik se menuje, co šicko stare zbira a tam- ten tidzeň až z Lačnova segiň prišol, co v Lačnove bul na motoru. A to uš cma bulo a ešči fše prišol do nas, lem žebi som prišol do jeho folklornej skupini i z gajdicu...“ S pánom Lazorikom som sa nikdy predtým nestretol, ale táto in- formácia vzbudila moju zvedavosť zistiť o koho ide, preto som hneď po odchode z Potokov zamieril do Krivian na určené miesto, kde ma privítal nadšený bojovník za záchranu dedovizne, ktorého aktivity nielen obdivujem, ale si ich dodnes vy- soko vážim. On ako človek z folklórnej praxe bol prvý, kto si všimol autenticitu a originálnosť hudobného prejavu gajdi- ce a hudobných schopností jej interpre- ta. Okamžite sa rozhodol nedať zaniknúť tejto doslova rarite horného Potorysia a uviedol ju do hudobno-folklórneho hnutia zaradením do programu svojej folklórnej skupiny v Krivanoch.

Tu sa začalo krátke, ale intenzívne pôsobenie Andreja Mizeráka na ve-

rejnosti, ktoré znamenalo definitívne podchytenie a uchovanie gajdičiarkej tradície a ktoré mu o takmer osem rokov predĺžilo život. Tento časový úsek stačil na to, aby sa gajdica a Mizerák osobitý sólový inštrumentálny prejav, ako aj jeho svojrázny repertoár, stali centrom záujmu širokej poslucháckej verejnosti a sústredenej pozornosti hudobných folkloristov, etnomuzikológov a pracovníkov folklórnych redakcií masovokomunikačných prostriedkov. Bez zveličovania môžem povedať, že nepoznáme v hudobno-folklórnom dianí tohto obdobia na Slovensku príklad takého intenzívneho záujmu o jedného ľudového interpreta a jeho hudobný nástroj, ako tomu bolo v prípade Andreja Mizeráka. Jeho etablovanie sa v hudobnej kultúre na Slovensku je nerozlučne späté s folklórnymi aktivitami Jána Lazorika.

Originálne inštrumentálne a spevné produkcie Andreja Mizeráka mali možnosť oceniť návštevníci folklórnych festivalov vo Východnej, Strážnici, Svidníku a na mnohých folklórnych podujatiach vo Východoslovenskom kraji. Zvukové špecifiká gajdice si všimli aj pracovníci rozhlasu a vytvorením priestoru na ich prezentáciu v relácii „Klenotnica ľudovej hudby“ sprístupnili ich širokému okruhu poslucháčov. Aj film a televízia prispeli k propagácii gajdice a jej interpreta, najmä prostredníctvom Lazorikom vytvoreného žánrového obrázka „Ej, ovce, moje, ovce“. Mnohé folklórne súbory sa snažili získať gajdicu a zaradiť do svojich programov ako prítlačlivý a originálny autentický hudobno-folklórny prvok.

Špecifiká a hudobné kvality gajdice a jej interpreta som spracoval aj v ďalšej vedeckej štúdiu. Zverejnil som v nej výsledky svojich výskumov autentických hudobných parametrov gajdice z čias pred jej zaradením do programu Lazoríkovej folklórnej skupiny. Objavením sa gajdice na folklórnej scéne došlo totiž k pretransformovaniu jej niektorých špecifických zvukových daností a k ich prispôsobeniu programovým požiadavkám. Štúdia vyšla tlačou v zborníku vedeckých prác Pedagogickej fakulty v Prešove UPJŠ v Košiciach, roč. IX, zväzok 2, s. 45-69, Spoločenské vedy 1971, s názvom „Príspevok k etnomuzikologickému bádaniu na východnom Slovensku“. V súvislosti s ňou sa mi spája jedna milá príhoda. Po obdržaní separátov štúdie som jeden exemplár s venovaním osobne odniesol ujkovi Mizerákovi do Potokov. Pozrel si ho, našiel tam aj svoju fotografiu a potom udivene zahlásil: – *Hij, ta ňeľem o Leňinovi, aj o mne už še f kúšškoch piše...?*

Gajdica upútala aj pozornosť východoslovenského skladateľa, zaslúžilého umelca Jozefa Grešáka (1907 – 1987), ktorý v prvej polovici 70-tych rokov skomponoval dve skladby s názvom „Gajdica I. a II.“ pre sólovú gajdicu so sprievodom symfonického orchestra. Skladba vznikla so zámerom prezentácie Československého rozhlasu v Košiciach na súťaži rozhlasových nahrávok Prix de musique folklorique de Radio Bratislava. Sólový part nahral prvý a veľmi úspešný žiak ujka Mizeráka, Milan Kandráč.

Gajdica prenikla aj na vysokoškolskú pôdu, ako téma diplomovej práce s názvom „Gajdica a jej funkčné vyu-

žitie v súčasnom hudobno-folklórnom dianí“. Na Pedagogickej fakulte UPJŠ v Prešove ju spracoval a úspešne obhájil pokračovateľ v gajdičiarkej tradícii, vyššie spomenutý Milan Kandráč.

To je iba stručný prehľad tých najvýznamnejších a najmarkantnejších prejavov aplikácie originálneho ľudového hudobného fenoménu v slovenskej hudobno-folklórnej praxi. O mnohých ďalších by mohli hovoriť všetci tí, ktorí Andreja Mizeráka osobne poznali, ktorí mali možnosť bezprostredne sledovať jeho hru, pretože všade, kam so svojou gajdicou prišiel a kde zahral a zaspieval, všade upútal na seba pozornosť.

Pri jednej príležitosti mi spomínal, že raz sa zúčastnil organizovaného zájazdu do Budapešti. Po prehliadke pamiatok sa mládež rozprchla do obchodov a keďže ujko už nevládal, sadol si pred jednou veľkou budovou na múrik a čakal, kým sa ostatní zhromaždia. Nemohol sa ich však dočkať, tak sa rozhodol skrútiť si čas čakaním. Vytiahol z vrečka gajdicu a začal si hrať. „*Dajaki pan, co išol okolo še zastavil a prisluchoval.*“ Nakoniec sa ukázalo, že to bol nejaký etnograf z maďarskej akadémie vied, ktorý poz-

val ujka do budovy, pred ktorou sedel, a veľmi sa zaujímal o všetko, čo súviselo s gajdicou a dokonca si aj nahral jeho „piskače“. Škoda, že mi ujko nevedel nič bližšie povedať, o koho išlo.

Na tomto mieste sa vynára veľmi dôležitá otázka príčiny nevšedného záujmu o gajdicu a jej interpreta. S implicitnou výstižnosťou vyjadrenú odpoveď sformuloval Ján Lazorík v už citovanom nekrológu vetou: „Taká jednoduchá myšlienka – píšťalka s nasadeným kravským rohom a predsa toľká rarita!“ Inými slovami povedané, jednoduchosť, svojráz, umelecké majstrovstvo, komunikatívnosť a široká zrozumiteľnosť umeleckého prejavu boli hlavnými devízami Mizerákovho majstrovstva.

Keď sa priblížil k 80-temu roku svojho života, zdravotný stav mu začal robiť problémy. Pri jednej z posledných návštev jeho priateľov si povzdychol: – *Ta zubata me už ras nahaňala... osem roki som ucekal pret ňu. No, prez osemdešatku me už isto ňepuši.* Stalo sa, ako predvídal. Ešte pred dovŕšením osemdesiatky odišiel z tohto sveta s vedomím, že nežil nadarmo a že ľudom odovzdal to, čo mu dali do vienka jeho predchodcovia.

Autentické svedectvo o najdramatickejšom období života

Andrej Mizerák prežil svoju mladost' na frontoch 1. svetovej vojny. V roku 1916 bol ako vojak rakúsko-uhorskej armády nasadený do bojov proti cárskej armáde v Poľsku. Pri jednej veľkej ofenzíve Rusov padol do zajatia, bol odtransportovaný do pracovného tábora a viac ako rok pracoval v ruskom zajatí. Šťastne sa mu podarilo odtiaľ dostať, ale po návrate domov bol ešte odvelený hájiť záujmy cisára pána na talianskom fronte. Vojeniské útrapy šťastne prežil, ale následky sa prejavovali na jeho zdravotnom stave po celý život.

K tomuto ťažkému obdobiu svojej mladosti neraz zabľúdil v spomienkach a pozorným poslucháčom vedel svoje zážitky z 1. svetovej vojny sugestívne vyrozprávať. Dramatické udalosti a vojnové útrapy, ktoré prežil v zákopoch, sú dôležitou súčasťou jeho osobnostného profilu. V týchto ťažkých podmienkach sa formovali jeho životné postoje, pracovné aktivity, medzil'udské vzťahy a schopnosti riešiť problémy. V nasledujúcom autentickom rozprávaní sa môžeme o tom presvedčiť.

– *Bul som aj vo vojne. Mal som osemnásť roki, ket me odebraľi. Ej, tam som ňebral gajdicu, tam se mi ňečcelo gajdovac. No, aľe kebi som ju bul vzał, bulo bi se zešlo i tam gajdovac. Choľem bi oficire buli dakedi mi chľeba daľi. Ta*

jak Ciganovi, bo Cigan kedť lapil špivac stražameštrom, ket zme išľi na drevo – Godla se pisal, a taki ňevelki bul – teľo chleba nazbiral na naruču, aňi drevo ňeňes – za špivanki. No, aľe jim take špival beťarske, jim trebalo špivac ľem take, co dzecom ňepřístupne. Ta sebe mišľim: – Ja tu mušim drevo ňesc a ti Cigaňe maš chľeba na naruču za špivanki.

– *Ta same perše nas viveľľi do Poľska do Poňikľi. V Brodoch zme zejšľi z mašini, a tak uš potom zme išľi ošemnac kilometre do Poňikľi. Tam zme pobul'i mešac, bo to bulo v januaru. A tak potom nas vžal'i zaš daľej do Leduchova, bližej ku frontu. A z Leduchova ta zaš potom nas už vžal'i dzevjateho marca f šesnastim roku (1916) do zakopoch.*

– *Ej, jak zme se už bližili, ta uš som zbačil jak nat ľesom puknul šrapnel, tak daľeko ot nas, jek tu na dvur. Ej, sebe mišľim: – Uš ňedobri hlas, tam se zdimiľo vof vzduchu.*

– *A jak uš nas privedľi aš na zakopi, blata teľo bulo – bo to bulo f marcu – to tak bulo vimišeno, že ras ňebulo kadze obejsc.. Cali švet bul zmišeni tam. No, bo vojsko chodzilo na drevo sem-tam, kuchňe vožili... To take bulo blato ritke, co aš bulo vidno, že idze... A mi tu prišľi v novich nohavicoch, nove mantľe... Co teras? Treba do blata vejsc...*

A jak nas uš potom videli až za zakopi, za taki brich, prišľi stražameštri od

každej kompaniji, a každemu keľo chibelo vojakoch do roti, ta sebe otčital, ta jak bačove ofce. A jak uš nas otčital, ta uš nas vedu. Prišľi zme tak pod verch, na take poľo, ej, uš ňejdzeme po verchu, aľe do prikopi. Namojpravdu, ta taki švet zme išľi, jak do Lučki, ľem furt zakopami.

– *A blata! Bože moj... to bula jar, to ozda buli oplecene tote obite koľiki a oplecene te ploti buli. No, aľe což? Dachdze..., ta to ozdaj jak rozřidlo..., to se zvezlo..., choc dze scislo ploti dovedna. Mantel som chraňil, žebi som ňeočapal... coš, aľe mušel se očapac...*

– *Privedľi nas do tich zakopoch. Tam mi jeden hvari – co bul tu s Kameňici – ta hvari: – Poc, ukažem ci dze Rusi. Ukazal mi, aľe hvari: – Lem kus pokukňi, frišno se shri... Ta tak buli, jak hen tu do dvora... blisko. A choc dze buli tak, co muh, ket fajňe rucac znal, ta muh rucic aj s kameňom. Tak se blisko jedne ku druhim pricahľi. A druti nacahal'i a už šedľi... v zakopoch. A znace šňihu teľo bulo narucano, co calu žimu rucali šňih vojaci. To zme tak buli, jak f skaloch. A lapilo to ceknuc do zakopoch... Bože moj, Bože...*

– *A fšoch! Ta fši maľi solo. Daľi nam take kožušanečki, dobre to bulo, ceple, No čože, pobul som tidzeň, uš som ju mušel rucic na zakopi. To do čisteho, co mi prišľi čisté, to šicke fši do nas vešli. To potvora, ona ňechce brudne, ona ľem čiste tiž chce. Ta to potom som aňi uš se ňeiskal. To cale ľeto som mal košulu na sebe a jag bula najbrudňejša, tak som mal od ňich pokuj.*

– *A ket zme višľi večar na vartu – no, bo varta bula, hejže, do pulnoci a po*

pulnoci, ras jedna polovička vojska vartovalo a jedne spal'i a raz druha – ta to ket zme višľi vonka na tu vartu, ta to zme se tak čuchali na tich plotoch jak kravi. Dze se muh poškrabac, ta se škrabal a dze ňemuh, ta ľem o plot. Ta tu jeden z Kameňici hvari: – Prisambohu, tu tak se čuchame, jak kravi, ked pušči do vodi, ta se čuchaju po verboch. Ta i mi tu tak vipatrane.

– *A vodi? No ta vodi zme ľem takej maľi... bulo dilovaňe, no, chodba a pod chodbu ta zme maľi choc dze studňu, než bul šňih. A jag uš šňihu ňebulo, ta zme mušeli chodzic na zadek do studňi na vodu.*

– *Ta od dzevjateho marca, do tricatego sektembra som bul tam v zakopoch. A potom stamac zme robili ritung, jak se vola ustup od Počajova. Ta nas cofľi pot Kameň. Pot Kameňom zme pobul'i zaš nabic das šesc tižňe. A s pot Kameňa – zaš urval'i Rusi dzeška frontu pri Lucku, či dze – zaš zme se cofali. Lem prišlo večar a zahlašili nam, žebi každi naburil' hľini na dile do zakopoch, žebi ňedudňelo jak pujdzeme.*

– *No, ta každi, dze stal, ta takoj naburil.*

No, a uš potom bulo avizo, žebi zme už išľi jeden za druhim. Višľi zme za zakopi, vžali, postavili nas na ten fergaterung – jag dakedi hvareľi, bo teraz nastup volaju – a už idzeme pres taki ľes. Ta zme išľi do rana, ňiš se ňerovidiňilo, do jedneho valalu, do Holubici. A tam ot tej Holubici už buli zakopi zrobene – jedne do jedneho boka, druhe do druheho. A ženi prišlo evakovac, Bože moj... Plač, ľudze plaču, chtora praše lape, chtora kački lape, a do vozoch beru a ucekaju.

A husare nič! Lem chodzilí ot chiži do chiži... von, von..., bo Rusi takoj za nami mohli dostupic, ne!

– A ja sebe lem tak mišlel: – Kedi še lem teras roscachněme do tich zakopoch?

Jej, lem tu vindzeme višej, jedno vojško išlo na jednu stranu, druhe na drugu. Vivedli nas na take poľo, ku takemu majiru – no, už zme v zakopoch. Hvarim: – Naj ce hosc pere i z vašim raditelstvom, jag vi znace z nami narabjac. Ta potom zme tam buli pri temu majiru nat Holubicu.

– No, aľe co? Potom Rusi nascahvali kanonoch a richtovalí ofenzivu. No, i daľi na nas uder, jeden dzeň, tricateho sektembra – to bulo f sobotu – ket lapiľi bic kanoni. Ta to nič nebulo, lem tak, jag tu pri Dargove, co bulo čuc. Biľi, aľe biľi, našo, našo telefoni potarhalí. Našo kanoňire aňi nemali telefoni telefonovac. Ta to lem dobre, že ešči našo nebiľi, bo to bi bula mišaňina.

– A potom vžali Rusi, prez jedno mesco uderili, ces taku doľinku, prišli, skočili do ľesa a po zatku lapili nas shaňac. Aj jeho ocec, ni, tiš tam bul. (Ukázal na přítomného zaťa.) Ta nas zajalí potom.

– Ket som už višol s teho bunkera a prišol som na te zakopi našo, majer bul tam, aľe šumne cehlovo domi buli rozbite na šmerc, šicko bulo rozbite aš do žemi, dachdze lem take muriki buli z nich. A smreki osadzene kolo něho tak do štvorca, ta buli take osmikane, jak ket veľka voda idze, co otrepe s kameňami brehi.

– Ja hvarim: – No, ta lem dobre, že me ňetrafilo, ešči som jakoška obstal. Potom še už nas jeden Rus ujal. Mi tu frišnom lem sceľi preľecec pres te zakopi, no, isc

do tej Rusii, ket uš nas tam zajalí. A ten Rus nič, lem polali, bo telefoni cahali, ta hvari: – Što bi sce ňeporvalí telefon. Hvarime: – Ňe, ňeporveme.

– Potom, jak uš nas zehnalí dolu do teho ľesa, ta ja mišlel, že te Rusi, keľo ich tam jesc, že pridu až do nas. Ta to ňebulo žim vidno. Priľehnuta žim bula – jedna strana ľesa, druha strana ľesa – z vojskom. A jedne išli vof šescstupe, a pres puškoch. Ta ja ňeznam dze to išlo, co ňemali puški. Aľe, hvarim len, že to buli chlopi. To ňe jak teras buli, co jakeška zdobňete buli. (Počas 2. svetovej vojny.) Aľe stedi, ta to každi chop do chlopa bul. To nohafki buli pulne. (Asi to boli elitné jednotky.) Ja mišlel, že to lem tote chlopi, taka perva ľiňija, žebi tote urvalí frontu. To šicke take, či mladi, či starši tam bul, ta každi. Ta hvari: – Co z teho, že zme takej šili? Gulka ubije i veľkeho. Lem teľo mušim povedac, že buli kamaracke, no, uš co mal, ta nam dal. Kuric uš me jeden volal – pot takima koreňami bul skriti a volal me. Hvari: – Pan, idi suda. Ja prišol ku ňemu a un hvari: – Što ti Slovak. Hvarim: – Slovak. No hvari: – Zďelaj mňe papirosu, bo ja raňeni. A hvari: – Vašo še ňeraňa. Ja hvarim: – Tože še raňa, aľe še boja. Ja – hvარი – raňeni do ruki. Što bi som – hvარი – choľem na pejc, šesc ňedľeľ pošol do boľnici. A vžal som mu zrobiľ cigaretku, aľe cože, ja z tej machorki ňeznal zrobiecenu, ja mu zrobiľ hrubu. A on hvari: – Ňenada, ňenada, taku zdorovu, ňe, zrobie taku toňenku, ti zakuri totu. No ta ja uš totu kuril a jemu som zaš totu cenu zrobiľ jakoška. Ta zme sebe zakurili a uš potom hvari: – No, idi, ti uš okončal vojnu. Tebe buďet charašo v Rusku.

– Potom nas zehnalí na take luki, odebralí nam pisma, nožiki a uš potom nas vedli na kvartil do takeho majira. Šesnac mešace som tam bul zajati – ot tricateho sektembra (1916) a v marcu som prišol domu v ošemnastim roku. Že či som še naučil špivac po ruski? Ňenaučil som še, ňechcelo še mi špivac, bo chibelo furt do žaludka. Tadi še i clo! Aľe to najbarže še clo lem v žalutku, bo fše chibelo. Ket choc kedi nas na robotu vipravili a frištik ňebul. A Rus hvari, žebi zme dzvihali šimu. Hvarime, co ket o hladze, jak dzvihněme? Hvari: – Našo čeloveki štiri vžali a dzvihli. Ja havrim:

– No, charašo, aľe še sala okušali. No, da, da. Hvarim: – A mi ňeska ňejedľi nič, aňi čaj. No, hvari: – Ta što ja zrodim.

– V ošemnastim roku už nas tam ňetrebalo, ta hibaj domu. Pešo. Pridzeme do Tarnopoľa... luctva ňetelo... Patrim a tam jeden Serb vyňal taku gajdu aj z mechom z chľebňika a lapil na ňej piskac lemže tote serbske špivanki tiž maju f sebe take vesele nuti... A jeden išol, mušel še dobre mac v Rusiji, bo bul oblečeni... čižmi mal ta jak oficir – tri pracečki žolte, skurene nohavice, gerok skureni, čapka... mušel še fajňe mac... ta ten ňetak znal tancovac. Ket raz lapil tancovac, cifroval jak djabol... Ta ja vedľa něho, ta jak opalka za vozom.

– Tota jeho gajda, to lem take bulo jak toten... volaju to gacek, co ľita... Tota piščala, co na ňej prebiral bula jak polovica z mojej, lemže hruba jak dva palce... A vžal a tu na pľeco položil taku točenu fujaru... šumňe ju poskladal a taki maľučki rožek založil na koňec,

do gajdy pozakladal piskadla..., viproboval... A tu pod ľevu pazuchu take jak duchadlo u kovača, vipatralo jak veľki medovňik co dakedi kupovali za pejc koruni, prikapčal ho tu na ruku s reminkom i kolo sebe s reminkom. A vžal, tak poduchal a tu už mu staval ten mech. Do teho mecha nadul a lapil potom prebirac. A s totu ruku sebe ciskal ho podľta teho, jak trebalo do tej gajdy... A zaš jak už mu schodzilo, zaš lem s totu ruku porušal... Hvarim: – Naj ce pes lapi, ta to šikovna gajda. A potom ju poskladal do teho chľebňika.

– Tam zme buli ubitovane f takim dome, sebe mišlim: – Kebi ti usnul, ta bi ci odrezal ten trak a ukrat a pošol s tu gajdu. Aľe co, ket taki barak zme mali, co usnuc ňemoh?! Žima! Lem na pisku zme ľeželi a dvacetri vatri ohňa zme mali nakladzene. Taki dom to bul, co to rajtovali remundi koňe, a pisek nasipani dnuka a po sceňe koňe namalovane. Dimu tam pulno, ta som še aš ku žemi schilil, tak me ščipalo v oči. Ta už mi tak potom viščipalo oči, co ket som višol navonka, ja ňemuh rostvoric oči. Ta sebe mišlim, Paňe Bože, ja mušim stadzi uceknuc het, bo ja bi tu ošľep. Ludze išli do koscela, ja ňemoh kukac na nich. Hibaj jak uš še pricmilo, ta muh som rostvoric oči. Ta potom zme vžali, stamac uceklí dvojmi. S češku bidu zme prišli do domu. Tu nas zlapali a poslali na talianski front. A tam som bul aš do konca vojni.

– Ach, Bože, ta bida bula i za našeho d'ida – jak hvara.

– I fše tota bida še plance pomedzi ľudzi.

Gajdica a jej hudobné parametre

Stručná charakteristika typologických, tvarových, akustických a technologických parametrov gajdice vyrobenej Andrejom Mizerákom svedčí o tom, že ide o sedemdierkový, rovný, cylindrický, jednojazýčkový aerofonický ľudový hudobný nástroj s otvoreným koncom vo forme roztrubu, s diatonickým tónovým prejavom. Hudobné parametre som overoval na gajdici, na ktorej nám hral počas nášho prvého stretnutia v marci 1969 a ktorú označil za takú, „*čtóra dobre piska*“. Táto jeho gajdica má trojmo spriahnutý akustický systém, pozostávajúci z budiča rozkmitu, vibrátora a rezonátora (*pis-kadlo, piščalka a ruh*). Jej celková dĺžka je 450 mm. Mám ju aj dnes k dispozícii, dostal som ju od výrobcu a interpreta do daru a jej uvedené hudobné parametre majú aj po mnohých rokoch bezprostredný charakter autenticity.

Piskadlo – tenká 7 mm hrubá trubička z bazy čiernej, 45 mm dlhá, s vnútorným otvorom o priemere 4 mm. Na stene trubičky vo vzdialenosti 6 mm od jej vrchného, primeranou drevenou zátkou uzatvoreného konca výrobcu urobil šikmo smerom dole vedený 4 mm široký a 22 mm dlhý zárez, čím na stene *pis-kadla* vytvoril *jazýček*. Jeho spodnú časť ovinul tenkou ľanovou niťou a skusmo (fúkaním do *piskadla*) odskúšal tak, aby *jazýček* mohol bez problémov (*bez za-*

hakovaňa) plniť svoju funkciu budiča rozkmitu. Potom ešte navrstvil hrúbku ovinutia niťou tak, aby piskadlo po zasunutí do melodickéj pišťaly pevne sedelo a výdychovým prúdom hráča sa nezasúvalo do nej.

Piščalku – melodickú pišťalu hodnotenej gajdice Mizerák vyrobil (*vistruhal z nožikom z dobre visušenej kaľini*) (viburnum opulus) v tvare 230 mm dlhého a 18x16 mm hrubého hranolčeka, s jemne skosenými (*zastruhanimi*) hranami. Tvar hranolčeka výrobcu zdôvodnil tým, že *palce lepši prikriju dzirki na nim*. Vnútorný otvor v hrúbke cca 6 mm vypálil rozžeraveným drôtom a upravil tak, aby mu do vrchnej časti *dobre zapasovalo piskadlo*. Konce tohto hranolčeka zaoblil – vo vrchnej časti v dĺžke 15 mm od vrchu, aby sa pri hre lepšie dal zasunúť do úst a v spodnej časti kónusovite v dĺžke 25 mm, aby *dobre pasoval ruh*. Na prednej stene hranolčeka opäť rozžeraveným drôtom smerom zospodu hore je skusmo vypálených šesť hmatových otvorov s priemerom cca 5-6 mm a na zadnej stene jeden hmatový otvor, ktorého funkciu sám výrobcu nevedel presne označiť.

Najvyššie od miesta, do ktorého sa zasúva *piskadlo*, je otvor na zadnej stene – 45 mm od jeho vrchnej časti. Najvyššie umiestnený zo šiestich otvorov zhora na prednej stene pišťaly je vo vzdialenosti

70 mm. Najnižšie umiestnený sa nachádza 43 mm od konca pišťaly, na ktorý sa nasadí *ruh*. Vzdialenosti medzi ostatnými otvormi sú veľmi rozdielne – 23, 21, 25, 21, 22 mm, merané zhora dole na vrchnú hranu otvoru. Všetkých šesť otvorov je takto rozložených v dĺžke 112 mm. Rozhodujúca je zrejme vnútorná spodná hrana každého otvoru, na ktorú naráža výdychový prúd a od ktorej závisí kvalita tónu. Sám výrobca uvádzal, že *ket ňepiska dobre, ta rospal'im drut a skušim ho poličic a ket še ňeda, ta odrucim a zro-bim druhu*.

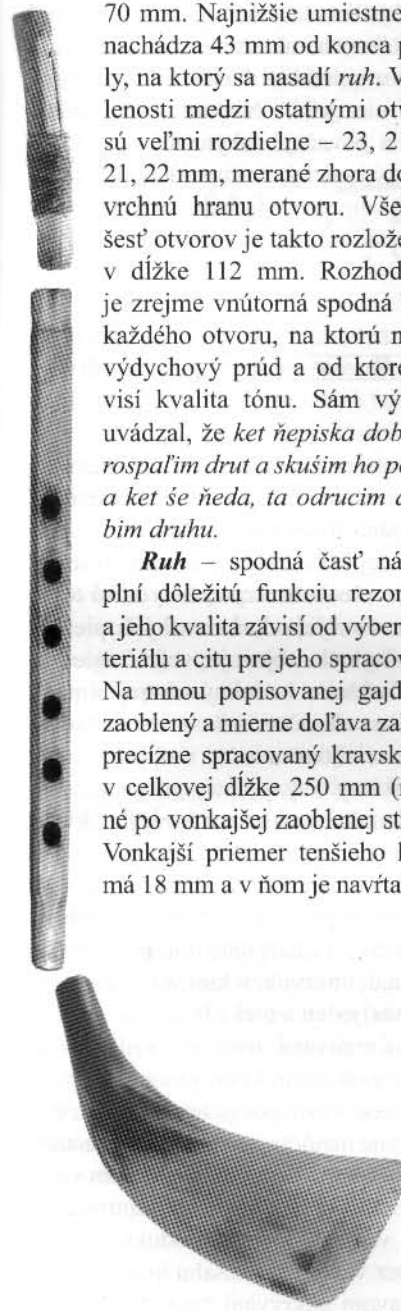
Ruh – spodná časť nástroja plní dôležitú funkciu rezonátora a jeho kvalita závisí od výberu materiálu a citu pre jeho spracovanie. Na mnou popisovanej gajdici je zaoblený a mierne dol'ava zahnutý precízne spracovaný kravský roh v celkovej dĺžke 250 mm (merané po vonkajšej zaoblenej strane). Vonkajší priemer tenšieho konca má 18 mm a v ňom je navítaný 12

mm otvor, do ktorého sa nasadí *piščalka*. Hrubší koniec rohu je oválny vo veľkosti cca 60x70 mm. O výrobných postupoch pri spracovaní rohoviny podrobne hovorí Andrej Mizerák vo vyššie uvedenom autentickom texte.

Na gajdiciach vyrobených pred naším prvým stretnutím Mizerák nerobil (podľa jeho údajov) nejakú precíznu povrchovú úpravu melodických pišťal a rohov, ani výzdobu a vôbec nie farbenie. Všetky pracovné operácie robil priamo v prírode, pri pasení dobytka. K tomu typu gajdic patrili aj tie, s ktorými som sa u neho stretol počas prvej návštevy. Mal ich plné vedro, ale iba niekoľko málo z nich považoval za také, ktoré *dobre piskajú*. Na priložených čiernobielych fotografiách je vyobrazený s obľúbenou gajdicou, na ktorej nám demonštroval jej hudobné parametre počas nášho prvého stretnutia. Jednoduchosť jej povrchovej úpravy je dobre viditeľná aj na priložených čiernobielych fotografiách, ale hranatý tvar melodickéj pišťaly nie je dosť zreteľný. Na farebných fotografiách je tá istá gajdica dnes.

Z typologického hľadiska tvorí gajdica samostatný a originálne riešený derivát melodickéj pišťaly gájd, používaných na pomerne rozsiahlom území karpatského oblúka. Jej existencia je pozoruhodným príkladom adaptability a pretváranej schopnosti našich výrobcov ľudových hudobných nástrojov, ktorí v priebehu historického vývinu dokázali prispôbiť hudobné nástroje inej proveniencie nášmu instrumentálu a ľudovému hudobnému mysleniu.

Nástroje tohto typu patria do skupiny pastierskych ľudových hudobných ná-

strojov, funkčne využívaných k interpretácii pastierskych piesní a v menšej miere aj tanečných melódií typu odzemok. Gajdicu používali podľa mojich zistení iba pastieri (bačovia a juhasi) na úpätí Čerhovského pohoria v lokalitách Milpoš a Potoky. Obluba gajdice pastiermi sa podľa tradície zdôvodňuje nená-

ročnosťou výrobných postupov (každý šikovnejší pastier si ju dokázal vyrobiť sám a z materiálov, ktoré mal v lese po ruke) a intímny zvukovým prejavom korešpondujúcim s atmosférou pastierskeho života. Ako už bolo povedané, zaradením gajdice do programov Lazorkovej folklórnej skupiny došlo k snahám vylepšovať jej tvarovú, tónovú a funkčnú podstatu v záujme čistejšej nástrojovej intonácie a jej zosúladenia s kvalitou spevných produkcií. Aké novinky zaviedli do výroby gajdic ďalší výrobcovia, som už nesledoval, ale z hľadiska vývojových tendencií inštrumentálnych prejavov by poznatky o nových trendoch znamenali posun v poznávacích procesoch tohto typu.

Jednoduchosť výroby gajdice sa ne vzťahuje na techniku hry na nej. Zvládnuť hru na gajdici vyžaduje totiž značný stupeň muzikality, zdravé hudobné čítanie, primerané manuálne dispozície a schopnosť hospodárne narábať s dychom. Na gajdici vyrobenej Andrejom Mizerákom, ktorú sme mali pri analýze k dispozícii, sa dal spoľahlivo reprodu-

kovat' jedine šesťtónový diatonický rad lydickeho charakteru, pričom nad centrálnym tónom sa nachádzali štyri tóny a pod ním jeden. Niektorí etnomuzikológovia považujú takýto tónový rad za neúplný ionický, zostupujúci od 8. po 4. stupeň stupnice, z ktorého sa dajú vytvárať melódie s lydicou kvartou.

Tento malý tónový rozsah s pevným usporiadaním umožňoval interpretovať na gajdici iba piesne v lydickej tonalite a aj v nej iba melódie s rozsahom sexty. Ako je všeobecne známe, lydicá tonalita sa vo východoslovenských piesňových štýloch objavuje veľmi zriedka, preto môžeme hudobný nástroj s takou tónovou charakteristikou a vymedzeným rozsahom označiť v oblasti Šariša za unikátny.

Charakteristika zvukových kvalít gajdice by nebola úplná, ak by sme nespomenuli jeden originálny prvok v jej hudobnom prejave. Súčasťou hudobného prúdu pri interpretácii je mimovoľne vznikajúci pazvuk, v ktorom sa dá identifikovať jeden a niekedy aj dva čiastočne deformované tóny vo vzdialenosti kvarty pod centrálnym tónom. V rýchlom slede tónov počas hry tento pazvuk prerušuje melódiu na mnohých miestach (podľa interpreta *še zahakuje*), čím vzniká efekt kvázi svojrázneho kontrovania. Ide o vedľajší tónový produkt, vznikajúci bez vedomého zásahu interpreta pri striedavom odkrývaní hmatových otvo-

rov. Notačne ho zapisujem malými šesťnástinovými notami s hranatými hlavičkami pripájanými k základným tónom alebo k melodickým ozdobám.

Tento sprievodný jav som zaznamenal iba pri hre Andreja Mizeráka, ako unikátny prvok v hre autentických nositeľov gajdičiarkej tradície. Ostrý, drsný a priebojný zvukový prejav gajdice symbolizuje totiž podľa Mizeráka zidealizované pastierske prostredie (krásnu, ale drsnú horskú scenériu a zvuk pasúceho sa ovčieho stáda) a prerušovanie melódie cudzorodým zvukovým prvkom charakterizuje údajne pastierovho verného spoločníka a pomocníka – ovčiarskeho psa. V súvislosti so skúmaním autentických konštrukčných a akustických daností gajdice vystupuje do popredia otázka jej pôvodu. Pri súčasnom stave etnomuzikologického bádania v oblasti histórie ľudových hudobných nástrojov nie je také ľahké túto otázku zodpovedať. Z nástrojovej charakteristiky vyplýva, že gajdica patrí do skupiny dychových nástrojov typu gájd, čo je v podstate vyjadrené aj v jej názve. Z konštrukčných a akustických daností gajdice vysvitá, že môže ísť o jednoduchý variant melodickéj píšťaly gájd, upravený v prostredí života pastierov do tejto výrobné podstatne jed-

noduchšej podoby. Žiadne správy o tom, ako a kedy sa dostala na naše územie, sa nezachovali. Všeobecne je známa skutočnosť, že hudobné nástroje pastierov

patria k najstarším nástrojovým typom a iste aj gajdica má za sebou dlhú históriu. Aký úsek z tejto histórie prežila v prostredí hornej Torysy, nevieme, ale jej dnešný hudobný prejav je jasne spätý s melodikou slovenskej ľudovej piesne, vývoj ktorej prebieha už pekných pár storočí. No na druhej strane vývojovo príbuzné ľudové hudobné nástroje môžeme nájsť napríklad v niektorých oblastiach na Balkáne, ale aj v Rusku a porovnávacie štúdium ich vlastností by iste prinieslo aj do tejto otázky mnoho nového.

Technické parametre výroby gajdice Andrejom Mizerákom sú takpovediac materiálnou devízou jeho vkladu do ľudovej hudobnej kultúry. Veľmi dôležitou duchovnou a kultúrne-umeleckou devízou sú ním tradované piesne vždy v interpretačnej dvojkombinácii – nástrojovej a spevnej alebo opačne. Vždy si nástroj naladil a radom ozdôb vyšperkovanú pieseň na ňom najprv zahrál a vzápätí ju zaspieval. Je preto na mieste otázka - ako hral a o čom spieval vo svojich piesňach?

Andrej Mizerák – gajdičiar a spevák

Mizerákova technika hry na gajdici bola veľmi pružná, charakteristická predovšetkým bohatou vnútornou melodicomotivickou a rytmickou variabilitou, zdravým muzikantským cítením a primeranými manuálnymi dispozíciami aj vo vysokom fyzickom veku. V prevažnej časti hraných melódií sa pridržoval ustáleného spôsobu prednesu. Ak mal dostatok času, najprv si vyskúšal niekoľko „piskadiel“, pretože

nie všetky plnili funkciu budiča rozkmitu vzduchového stĺpca podľa jeho želania. Potom s pokojom a rozvahou zahral niekoľko melodických úryvkov, akýchsi hudobných modelov, ktoré slúžili na prípravu, vyskúšanie a vyladenie nástroja a v podstate plnili funkciu rozohrávky (rozfukovania). Tieto úryvky mali obyčajne päťtaktový rytmický pôdorys a boli vytvorené priamo z materiálu niektorej piesne, ako o tom svedčí nasledujúci záznam.

Voľne ♩ = 76

1. Gajdica

2. Gajdica

Ak bol postavený pred okamžitú interpretáciu, kde nebolo času na rozohrávku, vtedy obyčajne zahral jednu slohu piesne a po nej začal spievať. Po zaspievaní prvej slohy opäť zahral (*zapiskal*) na gajdici celú melódiu piesne a po nej zaspieval ďalšiu slo-

hu. Tak pokračoval do konca piesne. Časť takto realizovanej hudobnej produkcie dokumentuje priložený notový záznam jednej z jeho obľúbených a často interpretovaných pastierskych piesní *Ej, aňik ja ňe juhas, aňik ja ňe bača*.

Ej, aňik ja ňe juhas, aňik ja ňe bača

Voľne ♩ = 80

Gajdica

Spev

1. Ej, a - ňik ja ňe ju - has, ej, a - ňik ja ňe ba - ča,
ej, ľem mi mi - la mo - ja, ej, o - več - ki na - vra - ca,
ej, ľem mi mi - la mo - ja, ej, o - več - ki na - vra - ca.

1. Ej, aňik ja ňe juhas,
ej, aňik ja ňe bača,
[: ej, ľem mi mila moja,
ej, ovečki navraca. :]

2. Ej, navracaj, navracaj,
ach, tote bile ofce.
[: ej, ponat haj Źel'eni,
ej, ponat Haňigovce. :]

3. Ej, juhaše, juhaše,
ach, preco pašeš ofce?
[: Ej, frajrečko moja,
ej, robic še mi ňechce. :]

4. Ej, juhaši, juhaši,
ach, škoda vašej krasi,
[: ej, bo vas budu višac,
ej, na šibeň za vlasi. :]

5. Ej, na šibeň za vlasi,
ach, na dubi za zubi,
[: ej, každa dzifka glupa,
ej, co juhasa ľubi. :]

6. Ej, juhasi, bačove,
ach, co po vas zostaňe,
[: ej, po huroch chodňički,
ej, po karčmoch pišňički. :]

Tematické okruhy Mizerákom interpretovaných ľudových piesní sú späté predovšetkým s tradičnými javmi každodenného života pastierov a svojim obsahom sa radia k lyrickým a lyricko-epickým piesňovým druhom. V textoch uvedenej piesne sa odráža myslenie a cítenie pastiera, dominujú v nich motívy horskej prírody a všetky stránky námáhavého pastierskeho života (pasenie oviec, problémy s ich stratou, zatúlaním a uhynutím, prihováranie sa ovciam, od-

lúčenosť od života dediny, spomienky na milú a podobne).

Subjektívne videnie okolitého sveta pastiermi je aj v ďalších piesňach, ktoré interpretoval Andrej Mizerák, vyjadrené irečitým, jednoduchým a expresívnym básnickým jazykom, melodikou viazanou na kvintovú tonalitu a ovplyvnenú tónovými vlastnosťami gajdice. Svojím celkovým charakterom sú tieto piesne integrálnou súčasťou slovenských pastierskych hudobných štýlov.

Skadzi ši, Haňičko? Z majira!

Adagio $\text{♩} = 58$

Spev Ska-dzi ši, Ha-nič-ko? Z ma-ji - ra!
A či ci ňe-tre-ba fra-ji - ra? Ňe-tre - ba,
ňe e - ší, bo ja mam fra-ji - ra z No-vej - ši.

Gajdica

Skadzi ši, Haňičko? - Z majira.
A či ci ňetrebá frajira?
[: Ňetrebá, ňe ešči,
bo ja mam frajira z Novejši. :]

Melódie piesní, ktoré Mizerák spieval a hral, tvoria vzácnu jednotu s bás-

nicky vyjadreným obsahom, pričom tónový materiál gajdice im vtlačal ostrý prírodný charakter. Jeho repertoár nebol ohraničený iba čisto pastierskou tematikou, ale boli v ňom zastúpené aj ďalšie tematické skupiny, ktoré s ňou úzko korešpondovali.

Ej, cešila še vo mňe ta moja stara mac

Andante $\text{♩} = 69$

Spev Ej, ce-ši- laševomňe tamo-ja sta-ramac, tamo-ja sta-ta _ mac,
ej, ked o- nameču-la nava-la - ľe špi-vac, nava-la - ľe špi- vac.

Gajdica

Ej, cešila se vo mne,
 [: ta moja stara mac, :]
 ej, ket ona me čula
 [: na vala'le špivac. :]

Pôvodný piesňový repertoár Andreja Mizeráka viazaný na gajdicu nebol príliš veľký, v čase môjho výskumu uňho predstavoval len 10 piesní. Sám irečitou šarištinou nezabudol vždy uviesť k tomu svoje upozornenie: „*To lem take muši piskac na nej, co se da vipiskac. Každú ňevipiska, každú nutu ňe.*“ Pri udržaní autenticity gajdice a jej ďalšom tradovaní treba túto Mizerákovu myšlienku prijať za záväznú normu. Jeho zdravé muzikantské cítěnie mu nedovoľovalo vylepšovať tónové kvality gajdice a hrať na nej melódie,

ktoré boli jej základnému tónovému radu cudzie. Boli však prípady, keď musel túto pôvodnú a veľmi silne vyhranenú väzbu porušiť a prispôbiť sa niektorým okolnostiam. Po vytvorení gajdičiar-skeho dua so svojim žiakom Milanom Kandráčom v krivianskej folklórnej skupine interpretoval na gajdici aj iné melódie, pričom sa nevyhol hľadaniu nových tónových kombinácií. Veľmi rád si zaspieval a zahral napríklad aj známu pieseň *Ach, kmotričku, kmotre či ti se maš dobre*. Piesňový repertoár Andreja Mizeráka neviazaný na lydic-ký tónový materiál gajdice bol pomer-ne široký, obsahoval celý rad svojráz-ných šarišských ľudových piesní a dala by sa z neho vytvoriť samostatná pies-ňová monografia.

Záver

Náš pohľad na umenie ľudového interpreta Andreja Mizeráka, na jeho život a na jeho osobnostné kvality, je iba stručným zhrnutím poznatkov získaných osobnými kontaktmi s ním v priebehu rokov 1969 až 1972. Ďalšie postrehy a poznatky o tejto výnimočnej osobnosti kultúrneho prostredia horného Šariša by iste vedeli k tomu pripojiť všetci tí, ktorí s ním prichádzali do kontaktu až do jeho smrti. Ján Lazorič (v zmienenom nekrológu) stručne naznačil, že išlo o výraznú postavu, pevne zžitú so šarišským prostredím, ktorej myslenie a konanie malo všetky pozitívne rysy dedinského človeka práce, typického nositeľa tradícií spojených s každodenným životom. K tomu treba dodať, že to bol človek silného intelektu, so značným rozhľadom a veľkými životnými skúsenosťami. Všetko čo prežil, vedel aj slovne vyjadriť v pútavej podobe. V pamäti mnohých zostal Andrej Mizerák ako výrazný ľudový typ, ako predstaviteľ tých najautentickejších ľudových hudobných tradícií. Umenie ľudového interpreta - gajdičiara Andreja Mizeráka sa pre mnohých stalo inšpirujúcim podnetom k pokusu o vniknutie do jeho tajomstiev už v čase jeho života. Predovšetkým niektorí mladí ľudia na hornej Toryse hľadali spôsoby, ako si ho osvojiť. Najvyhranenejší a trvalý záujem o hru na gajdici prejavil rodák z Krásnej Lúky, učiteľ PaedDr. Milan Kandráč. Po úspešnom zvládnutí základov techniky hry a interpretačných problémov vytvoril

so svojim učiteľom známe gajdičiar-ske duo, ktoré sa v posledných rokoch života Andreja Mizeráka neraz prezentovalo na rôznych kultúrnych podujatiach. Po smrti svojho učiteľa sa Milan Kandráč stal najvýraznejším pokračovateľom gajdičiar-skej tradície (výrobcom aj interpretom) s pomerne širokým uplatnením svojich umeleckých kvalít aj cestou masovo-komunikačných prostriedkov. Výdatnú pomoc mu v tomto smere poskytovala aj jeho manželka, vynikajúca speváčka šarišských ľudových piesní Monika Kandráčová. Žiaľ, prednedávnom (24. marca 2008) aj gajdica Milana Kandráča navždy onemela. V pomerne mladom veku odišiel za svojim vzorom „ujkom Mizerákom“. Ich gajdice zmlkli, ale umelecké snaženia, ktorých základy položili títo dvaja výrazní nositelia gajdičiar-ských tradícií na hornej Toryse, neupadli do zabudnutia. Majú svoju špecifickú a dôstojnú platfor-mu na ich ďalší rozvoj – folklórny festi-val *O gajdicu Andreja Mizeráka* v Lúčke – Potokoch, ktorý v tomto roku oslavuje 25 rokov svojho trvania.

Všetkým, ktorí sa pričínili o 25 roč-nú existenciu tohto festivalu v roku 2008, treba pri príležitosti tohto pekného jubi-lea poďakovať za veľké úsilie vynaložené na jeho udržanie a zaželať im, aby sa vo svojich snahách ďalej niest' štafetu ume-leckého odkazu gajdičiarov na hornej To-ryse, vždy stretávali iba s porozumením a účinnou podporou zodpovedných za kultúrny rozvoj šarišského regiónu.

O ujčkovi Ondovi Mizerakovi z Lučki – Potokoch

Jakkebi motto:

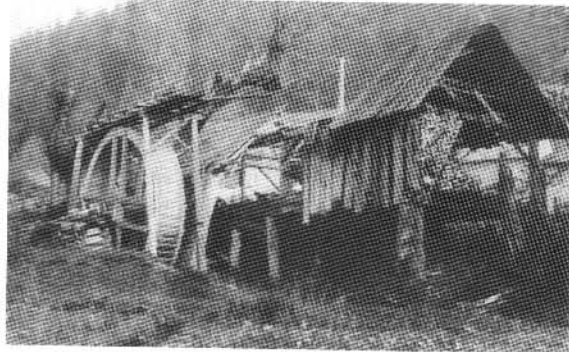
Ket pridze za mnu mocno vzdzelani človek, ozvem še ku nemu z macerinsku reču, bo kebi „po slovensky“, ta bi som mišlel, že sebe ho neuscim...

Ján Lazorík z Krivjan

Zbiral som šicko pamjatkovno a fotografoval som (a doteraz to robim, choc už budzem mac 88 roki.). Ta okolo roku 1968 mi l'udze.: Hij, ta lem vi ice na Potoki za starim Mizerakom, ta uvidzice, co sce ešči nevidze! Ta - našartoval som zetku motorku a pošol - za čudom veličoznim vodnim kolesom z gatom o jednej pile.

Tu je na fotografiji, a le ten gater bul už "na otpočinku", ujko Mizerajk mal'i na nim už lem sklad dreva.

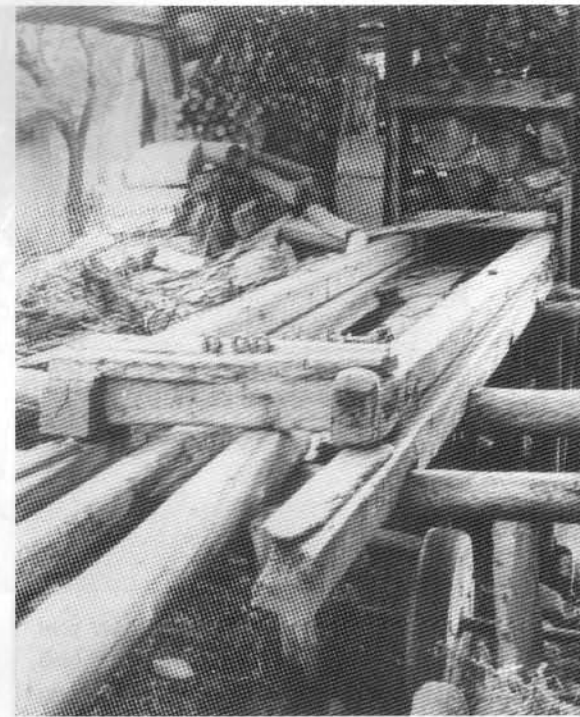
Už odstavená pila Andreja Mizeráka.
Činná bola v období Slovenského štátu v štyridsiatych rokoch minulého storočia.

Bulo to f tim čaše roku 1968, z ujkom som sebe šednul na dajaki bučak pret totu pilu a oňi rosppravjal'i, a le m o svojim živoce, ja o jich gajdici ešči nič nežnal. Na totim mesce, dze teras tota ujková pila, bul mlinek na kamiň, a le to už bulo davnejši, mlinar umar (ujko už nežnal'i, "z jakého pokoleňa bul"), m'lela po nim gdova. Paľce na cevovih koľesoch buli bars husto postavjane, ta furt še vilamovali, ta me zavolala, žebi som popatrel, jaka chiba. A ujko - ta co ja znal, hvareli, šak som bul ešči lem taki paropčak. Ta ja vešol pod mlinicu, hij, ta tu neras pred mojima očami paľce še začali pučic, lamac, 20 naraz jich raplo! Ta na mňe mlinarka, že som porobil. A le tu naras skadzi-stadzi še vžal bača Kandrač z Milpoša, hvari - Bože, daj ščesce! A mlinarka s plačom - ojej, jakeže ščesce, keď mňe še take neščesce stalo! A ten bača - lem to? No le, ice mi stadzi het! Ja z mlinarku odešol, a un doras s tej podmliňici - puščajce vodu! Mlinarka puščila, patrimo - hij, šak to šicko uš f poratku: koľesa še krašne obracaju, mlinek hurka dalje! A to ten bača Kandrač bul velki baboňar, raz bul i na vecej roki do hareštu otsudzeni. A le na služnofskim uradze v Lipjanoch služni Piler mu ku nohom hrubiznu klatku, co še na čisla otvirala, zo slovami: Ket totu klatku, Kandrač, otvorice, mozece isc s panombohom! A Kandrač lem

na ňu svuj široki krisak zarucil, klatka i s tim kapel'uchom potskočila a sama še otvorisla! A naš Kandrač už na dzvere, a - s panombohom, pan birošag... To mi ujko Mizerak o tim porospjavjal'i preto, že po čaše, keď mlinek už jaksuco m'el, ujko zo zvedavosci vešli pod mlinicu, popatrel'i na tote koľesa, a koľesa še pred jich očami naraz na falatki rosipali, a - mliniku bul koľec, mlinarka ho očajala, bo bača Kandrač už nežil... Ja potom, hvareli ujko, vidzice, na tim mescu postavil totu pilu. A to bula zdarela robota, l'udzom som z rezaňom pomahal, a le což' - zavišnici, zavidze! mi, raz mi taki jeden na pile zubi potupil i vilamal, kupil som sebe novu, ta potom mi do jedneho dreva klince špernadle nabil, co mi od nich cala pila pukla. A znal som, chto to bul, hvareli ujko a oňi na tim tag "zafilozofovali": A ja še k temu nečlovekovi jak kebi nič radne ozival, dohvaral še s nim, bo som sebe pomišlel - bo kebi ši znal, človeče, že ti ši nečlovek, ta bi ši še sam sebe zlik, a le ti še nežlekneš, aňi še nežahaňbiš, bo tebe takeho Buch stvoril, no a le což' može jeden bidni človek proci Bohu - nič, nič... Potom ujko už nimal'i dzeku rezac...

V 69. roku mi najstarši sin kupil motorku Jawu dvastopejdzestatu. Z magenotonom Sonet - duo v hatizaku na cherbece som še ras ponahľal do Lačnova, tam som mal nahrac jedneho piščalkara, a le ten nechcel, lem som ho f kroju s fotografoval a lem žebi som išol a išol do Lučki na Potoki, co tam jeden, co še Mizerak vola, prekrašne piska na krafskím rohu. Ta ja ešči f ten večar za ujkom Mizerakom, šak som še z nim dobre znal, že. Utrafil som bars dobre, ujko mal'i dobru

Už odstavená pila.

dzeku, ta takoj som jich začal nahravac i takoj puščac, co som z nima nahrac.

Ftedi som domu prišol až nadranom...

No, čula komunikacija z dzedom, z učitelom Milanom Kandračom zo Šenviža a potom i zo Šaňom Gernatom s Krivjan nastala, jak som sebe za predane pamjatki do prešofského muzea kupil trabant (od bivaleho šandara Krehľika z Olejnikova, a le neščešlivo, trabant bul mocno vichasnovani i veľo stal...) To zme sebe do dzedi rajčuľu zrobl'i, chockedi zme za dzedom zašľi. Aš trabant umožnil dzeda fše dovesc, odvesc, keď zme, Krivjanci, na vistu-

peňe išli. A takoj v roku 1972, ket som trabant kupil, dzeda s Krivjancami buli vo Východnej. V nočnim pretstaveňu tam dzedu posadzili na taki visoki poststavec (na "horodu", dzeda hvareli), sameperše zašpivali Škovranka plakala, že je mráz veľki, potom chceli zapiskac a - piskadlo "zdechnute", bulo zaschnute. Dzeda obecenstvo prepitali - statečne ľudze, prebačce, vidzice - ked ňetrebta ta piska a ket treba ta ňepiska, kolera bi ho trimala! A ňiž ľudze dzedovi klapkali, ta piskadlo še popravilo, piskalo, ale še bars zahakovalo, dzeda hvareli. A ľudze klapkali a klapkali, ta či bi ňe, ked gajdicu z Lučki - Potokoch perši ras čuli i vidzeli. A potom dzeda z nami uš chodzili, buli v Novej Lubovni, f Kolačkove, gajdicovali i vo filme Ej, ofce mojo, ofce a roku 1975 še za ňima do Stražnici s Prahi ponahľal Karol Plicka, bo gajdicu ňepoznal, ale

„Avantgarda“ krivjanskej folklórnej skupiny vo Východnej v roku 1972.
Zľava: Gernat starší, Mizerák, Kandrač, Reviľák z Krivian a Greš - tanečník a rezbár z Torysy

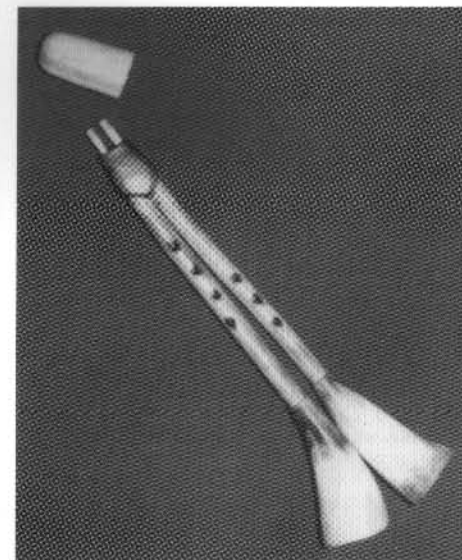
ket še z ňim motor popsul, ta dzedu pre Plicka tam nahraval dajaki Ing. Novenko. Roku 1974 som dzeda dovezol na krivjanski otpust na amfiteater a hňet som z ňima i pretstaveňe otvoril (hrali sme Kersceňe na paropka, co potom z ňeho Ťapák nakrucil film Z chlapčeka vojaka a tu naraz mojo kriča - hlavneho herca Čuhara ňit !!! Ta dze je? Ta na fare! Ta ja litkom na faru (bul koscelnim kuratorom) a un sebe šedzel s plebanami a plebaňi ku mňe s poharikom s každej strani, a ja - ňeprivocce me do hrichu, bo mojo kraľovstvo ňe je s teho šveta!...

Novonastupene gajdičare

Učiteľ Milan Kandrač (nar. r. 1950), jeho sin Ondrej a Alexander Gernat (nar. r. 1942) zo sinami Šaňom a Lubom. Učiteľ (neskorši) PaedDr. Milan Kandrač (učil v Oľšu, Bajirofcoch, f Toriše, v Zdrafcoch) dokazal skoro verňe napodobňic hraňe ujka Mizeraka - jeho šilovo prefukovaňe z glisandovim lupnucom ("zabrechaňom ofčarskeho psa"). Dze ľem mohol, z-ujkom v dvojici hral (i f spominanim filme Ej, ofce mojo, ofce). Jeho sin Ondrej (teraz znami rozhlasovi hlasateľ a primaš svojej hudebnej skupini) roku 1994 v režiji Cyrila Zalešáka mi f Stražnici gajdicoval pri ofčim zdichu.

V 80. rokoch še „zrodzil“ ešči jeden gajdičar – v sušednim Oľšu chlopčisko Janko Hovančik narodenim roku 1968.

Neskorši nasledovnici v hre na gajdici - Alexander Gernat so synmi Alexandrom a Eubom

Dvojgajdica - vynález gajdičiar Alexandra Gernata st.

Ocec Jozef Hovančik (verni člen krivjanskej skupiny) mu kupil jurmačnu drevenu piščalku, hňet še na ňej naučil hrac, a tag nato Šani Gernat зробil akurátnu z rohom. Z radoscju začal na ňej hrac, a tag – naša krivjanska folklorna skupina mala gajdičaroch už na viber. Ten Janko s Krivjancami vystupoval roku 1983 vo Východnej, roku 1984 v Raslavicoch i indzej.

No, na gajdici až do teho času i zo svojima dvoma sinami še najvecej uhral Alexander Gernat s Krivjan. Gernat še stal i majstrovskim viropcom gajdic. S krivjansku skupinu v bačovskim programe piskal v Stražnici roku 1978, potom v roku 1995, f tim roku pri Ofčim zdichu aj vo Východnej. Prettim roku 1985 Gernatofci – Šani s ocom a sinami - zagajdicovali v Gruskovim Rodokmeni zeme vo

Lubo Gernat piska na dvojitej gajdici, ktorá je vynálezom a duchovným vlastníctvom otca Alexandra Gernata. Dostala sa aj do erbú obce Krivany.

Východnej, zatancovali tañec Krivačku a dzeďa Gernat Ofči zdich. Roku 1991 Gerbat so sinami piskal a tancoval vo Východnej v nočnom programe Ondreja Demu.

Zvyky zimy. Sin Lubo piskal v bačovskej scenke krivjanskej skupini roku 1988 v Detve a roku 1993 v komickom

Tanečné napodobenie úhynu ovce - Alexander Gernat a Ján Lazorík na festivale „Autres rivages“ v Avignone, Francúzsko 2007

tañečnom vstupe Za hrst' smichu vo Svidniku. Alexander Gernat s krivjansku skupinu bul piskac f Komarňe a dodňeš naš svetovi hudebni unikat gajdicu - dokonca dvojpišćalkovu (o ňej popis osobitňe) „zviditeľňuje“, dze ľem še na to príležitosť uda. chto na jaku príležitosť pozve. Gajdicoval v najkrajšim krivjanskim bačovskim filme, chtori roku 1998 nakrucil režiser Alan Bezák z bratislavskej televiziji.

Jeho hru na gajdici roku 1992 odborňe popisal Dr. Ondrej Demo, prettim pan profesor Doc. PhDr. František Matúš, CSc. Zo sinom Lubom roku 1999 bravurňe zagajdicoval vo filme Krivianske krucene tance. Roku 2007 zme - ja Lazorík a Gernat dovedna z hudakmi Bartošovcami s Čierneho Balogu - vstúpili vo svetovej kultúrnej akciji Sviatky narodov (Autres Rivages) vo Franciji v mesce Úzes pri Avignone. Zahrali zme

rok na košaru. Ja som pri Gernatovej gajdici tañcoval Ofči zdich i inše tance a najme tañec U našeho bačisti jest duhanžak debrecinski. F Kameňici ho dakedi tancoval stari bača Seman, chtorého ujko Mizerak opisall'i jak akuratneho baču, jaki už ňikda na švece ňebudze...

Ku tej Franciji takã poznamka

To ňeľem u nas, ale i tam f kulture už dočista prevladnul modernizmus (celebriti...), oduševňenoch, co chceli oživic provensalske narečã, zachraňic ľudovo hodnoti, francuske ministerstvo kulturi ňepotporilo, bo že

Janko Hovančik z OPšova píska do tanca s názvom „Krivačka“ na festivale v Raslaviciach, 1980

Andrej Mizerák (vľavo) a Milan Kandráč, Strážnica 1975

narečã - to ňe je vlasceňectvo a narečã rozbijaju jednotu naroda... („Zaujímave“ - približňe f tim istim zmišľe mi raz napisal ľist naš basňicki bard Milan Rúfus...).

Gajdica o dvoch pišćalkách, dvoch rohoch - osobitňy vynález gajdičiarã Alexandra Gernata z Krivian

Systém hry na dvojgajdici podľa muzikológa Doc. PhDr. Františka Matúša, CSc. z Prešova:

Tým, že Gernat spojil dve melodické pišćalky, vytvoril originálnu platformu na interpretovanie šarišských ľudových piesni v dvojhlase. On takto vyhráva melódie citlivo, graduje ich od vchodiskového jednohlasu s priebehom však v dvojhlase, ktorý nakoniec vždy vyúšťi do zvučného unizóna. Pán Gernat sa

Mizerák, Gernat a mladý Kandrač počas pauzy vo Východnej.

týmto stal jedným z najvýznamnejších pokračovateľov v tradovaní umeleckého prínosu protagonistu Andreja Mizeráka. Myšlienka dvojgajdice je cenným majetkom, je duševným Gernatovým vlastníctvom, ktoré si vyžaduje autorskú ochranu.

Doc. PhDr. František Matúš, CSc.
Krivany 16. mája 2008

Učiteľ bard, šarišský vlasceňec a igríc – gajdičiar zo Šenviža

PaedDr. Milan Kandrač umrel na zhubnú nemoc 31. marca 2008 a ja, Jan Lazorik s Krivjan, jeho kosc s kosci, kref s kervi a duša z duši som še pripravil s takim oslovením nad jeho hrobom:

Vážene tu f smutku pritomne,
ja som Milana mal za svojo dzecko, prave teho roku bi bul ode mne mlatši o 30

roki, môžem povedzec, že un bes pišnički a bes společenstva ze mnu ňemohol žic, ňezmirňe češko beze mňe prežival vojencinu f Česku, raz mi poslal magnetofonovu pasku s pišničkami, co sebe pri vojsku špival (trimem sebe ju jak paladium), mal vzlikavi, plačlivo meki hlas, f tim čaše jeho pišnička bula Uš som šicko predal i ten dreveni vus, teras sebe, ženo, na pľecu drevo nuš!

Ja som roku 1972 kupil trabanta, ta ten trabant mal zasluhu, že zme na Potoki chodžili ku prekrasnemu kmecovi, ku človekovi mekučkemu jak falatek chleba, ku gajdičiarovi Ondovi Mizerakovi, jeho prirodnu hru na gajdici Milan perši napodobňil, Gernat s Krivjan aš po ňim. Dze tota ovečka, co predek vozila, na Goduši – verchu skala ju zabila...

A ten muj trabant mal ešči jednu zasluhu... Ja som chodzil za pamiatkami, z magnetofonom Sonet – duo za pišničkami, rospřavjaňom pametňikoch a ked raz - na veľke odporučaňe ľudzi - som išol do Džačova, zebrał som za sebu svojego dvojňika Milana. V jednej chiži zme tam našli take drobne dzifčatko jak terpitka, aľe ket še teho dzifčatka ozval hlas, ňeľem mňe horučka oblala... A tak a tam f tej chiži še zrodžilo, započalo suručenstvo dvoch šercoch a predestinaciju "trvalého udržatelstva" hodnotoch, podľa chtorich še človek menuje človekom...

Do života našeho Milana potom fstupil fenomen menom Dr. Ondrej Demo, nasledovaľi nahráľki, vistupovaňe, Východná, Strážnica, ešči i Juhoslavija, koncerti, film Ej, ofce moja, ofce atd.

Kebi som še tu teraz nad jeho hrobom aš tag rozžalil, že bi som zaplakal,

mišľim, ňichto z vas, co tu stojice, bi še ňezačudoval, totič - naš Milan, taki tlu-močník rodu, povodu, otchodzi f čaše, ked ľucstvo še ešči ňihda tag ňezmiľilo jak teraz - likviduje zmišel života v rozmaňitosci a fšadzi v inšej svojraznsci... Povim to ešči tak – chodž doteraz, narodi potstupovaľi i najstrašnejše hrozi, mori, hladi, vojni, ľucstvu še ňemohlo ňič stac, bo fšadzi žilo vo svojich zdrojoch ucti, šanobi a křasi, aš teras! Šak, preboha, tu na našim "drahim" Slovensku zakřatko ňebudze co sebe ucscic!!!

Ňechcem tu prehľibovac ešči vechši smutek, ja som še tu prišol z Milanom rozľučic za krivjansku folklornu skupinu, ktorej un dopomol, že bula obzvlaštna, hodnotna a za sebe, bo som z Milanom bul jak kosc s kosci, křef s kervi a duša z duši. Ta Milan naš, budz zbohom ...

Svojrázny zjav - husľiar a gajdičiar Jan Baľoň (1905 -1988) Kamenica pri Lipanoch

Roku 1983 ho navštivil a v Slovenských národných novinách kurióznu novelu o ňom napisal oravský spisovateľ (drotárske osudov) Vladimír Ferko. Nazval ho igricom spod Čergova. Pri jeho skoro osemdesiatke a pokročilej hluchote charakterizoval ho ako radostné decko prírody, napisal o ňom: „Muzikantom poduč-

Učiteľ Milan Kandrač
na svadobnom „koni“
vo Východnej, 1974

Husliar a výrobca „indických“ gajdic,
Ján Bakoň (1905-1988),
Kamenica pri Lipanoch

ným na konzervatóriu by možno jeho husľová hra trhala uši, možno by spomínali insitnosť a pod., ale nemohli by poprieť, že jeho husle svojím spôsobom jasajú, trblieta sa v nich slnko, ktoré vo vysokej hore svietilo na smrek, či javor, z ktorého boli urobené“. V tom čase i ja som bol za týmto drobným človečikom s prezývkou „komár“, ktorý však za dlhé roky bol veľkým igricom a srdcom ka-

menických ľudových hudákov „komarofcoch“. Boli štyria, všetci sedliaci s hrubými prstami hrali po všetkých okolitých valaloch pri všetkých príležitostiach tak rudimentárne, drsne, prírodne, akým vtedy bol tu tento ľud... Jeho husle boli biele, lebo ich robil z dreva, ktoré bolo ešte mokré, svieže po sťaťí. Vyrobil ich a porozdával veľký počet, mal z nich jedny aj najľudovejší hudobný skladateľ Svetozár Stračina z Bratislavy. Robil ich podľa tvrau rozbitých huslí vtedajšieho riaditeľa kamenickej školy. A robil aj gajdice, mne hovoril: „Ja robím gajdice také, ja mám bic, moja maju ohlašničku (ozvučnicu) vitočenú na tokarňičke.“ Vyzerala jak krátky obratný lievik (škoda, že sa mi z nej stratil fotonegatív). Tú tokarňičku mal v kúte v pitvore. Povedal: „*Ta na koňec písčalki krafski ruch davaju lem špirtaci, moja gajdica je indicka to taku z Indiji priňesol muj prepradzeda!*“ (Toto tvrdenie mi neznal bližšie vysvetliť). Ujko Bakoň – komar na svojej gajdici len doma hrával, nikde s ňou nevystupoval, ale veľa z nej rozdal, a sa až pohoršoval, že na tej „*glu-pej*“ s kravským rohom hockto hrá a na jeho „*spravnej, akurátnej*“ nikto ...

Andrej Mizerák (1899-1979), Lúčka Potoky, slúžiaci pod nemeckým komandom za prvej svetovej vojny*

Služil som u saperoch, pijoňiroch, untergraberoch – potkopovačoch, tak fšeli jak nas volali, co zme f peršej frontovej leňiji grubirovali dluhe tuneli popod dekungi, štelungi ňepraceľa – Moskaľa, žebi potom našo infanterisci – angrifere mohli pres taki tunel prejsca a z hintergrundu na Moskaľa iberašungangrif zrobiec. Lemže – to bula strašna trapeza, taki tunel kopac, dumhajt – glu-posc, jag i dachtore oficire hvareli, bo Moskaľa take potkopovaňe fše začuľi,

a jag sme še viburovali naverch, ta tajak gazda z motiku na kreta, Rusi nas už šum-ňe čakali... Mňe Rusi zajali s krampačom v ruke... Ras še stalo, že batalijonkomandant jednemu frajterovi starhal i s viluš-kami šterňe, bo nakomandoval tunel kopac nazad do vlastnich zakopoch... i ja

Svojrážni brutovskí pišťalkári Domin Popovič a Gergel Biroščák piskajú v Ťapákovom filme z Krivian „Z chlapčeka vojaka“, 1975

* Z knihy Ján Lazorík *Nárečové slová nemeckého pôvodu z hornotoryského kraja*

f tim aptajlungu kopal, a le naščesce mne neraportovali. Akurat som prišol s feldvachi, ta ten frajter už višiel na štrafslupku z rukami za cherbetom...Dekungi – to bul dabolski vimišiel - fšeljik do cikcaka vedli, čudo drukoch, fašini, košini na bezecovaňe žemi se schasnovalo, buli granatzicherungi – hliboke vichodi, že ked jeden zasipalo, skerz druhi se dalo laufovac. Običajne fše mi Austrijci otviraľi fojer, mi robili angrifi, forverčsturm, Rusi fertajdigovali. Jeden čas ja jak kapral som chodzil na štapštele pre vojakoch fasovac žold, peňezi som potom vojakom taloval, ras som bul i traktirom, minaš som taloval. Ta minadž jag minadž, a le peňezi neľe mi štimovali, ta som se dal cutajlovac ku saperskemu aptajlungu, a f tim aptajlungu, jak som spominal, se mi i vojna skončila, skončil som jak krieksgefandene – zajatec, to ftedi austrijackich plenoch nas bulo na tišice...

grubirovac – kopac
dekungi, štel'ungi – zakopi, postaveňa
infanterisci – angrifere – pešaci - utočnici
hintergrund – zozatku (postaveňe)
iberašungangrif – na prevapeňe utok
trapeza – trapeňe
batalijontkomandant – veľitel' batalijonu, roti, kompaňiji

frajter – šlebodník (pri vojsku)
šterňe – chvizdi vojenskej hodnosci
nakomandovac – zavel'ic, naridzic, roska-zac
aptajlung – oddzil, rota, kompaňija
reportovac – postavc na visluch
feldvacha – pol'ná stráž
štrafslupek – trestni slupek
fašina – ľiskovo, virbovo a inše prutki
bezecovaňe – upevňeňe
schasnovac – použic, viužic
granatzicherung – zaiscovaca prikopa-proci granatom
laufovac, dafonlaufovac – het ucekac
Austrijak – Rakušak, rakusko-uherski vojak
fojer – paľba s kanonoch, oheň
angrif – utok
forverčsturm – dopretku na bodaki (bitka)
ferdajdigovac – braňic se
kapral' - dzešatník
štapštele – štábne stanovisko
fasovac žold – dostavac peňezi pre vojakoch
taľovac – rozdzel'ovac
traktir – roznošic minadži, jedzeňa
štimovac – suhlašic
cutajlovac – pridzelič
krieksgefandene – vojnovi zajatca, ulapeňec
plen – zajtec, zajatca

Rozhovor s ujkom Mizerákom gajdčiarom z Lúčky – Potokov, z Prešovského okresu v rýdzom šarišskom nárečí

Ján Lazorík: Ujko Mizerák, povedzte, ako ste začínali, ktože vás naučil gajdicu robiť?

Ujko: Gajdicu? Ta muj ujko - mojej matki brat. Ta to oni buli vichirmi gajdčiar, prekrasne znali piskac, a ja bul taki mali, ta se mi to bars prebars pačilo. I zaťo se mi to pačilo, bo to nebulo treba kupic, ľem zrobic. Ta ja hvarim: Ujku, zrobce i mne. Hm, hvara, ked mi daš korunu, ta ci zrobim. A le ta čož, koruna – to buli veľke peneži. Ja hvarim: Ked, ujku, nemam. A ujko: Ta pitaj od maceri. A ja pital od maceri a mac hvara: Hej, ja ce doraz vīgajdujem, ľem schicim pocisk... Ta už som bul po gajdčici. No a le jak som potom už virosnul vekši, som mal tak das 11-12 roki, ta som už gajdicu proboval ja robic. A to robili i druhe chlopci, ne ľem ja. No, a le ked piskadla zme neznali s čeho robic. Ta ľem z hušich pirkoch. Ja skubal pírka z hušoch a mac hvara: Ancikristova mac ce pobije, pospušcaju mi huši skridla, uvidziš, co dostaňeš! Ta už som potom ľem s cudzich... Lemže to buli slabe pírka, visichali, nehceli piskac.

Ta potom som se zaš pital ukja: Ta ujku, choľem mi povice, s čeho robice tote piskadla. No ta hvári: Robim i z habzu i z maľiňaka, a le z habzu su najlepše. No ta som

lapil robic ľem z habzu, no i dodňeska mi to piska, no, pravda, neľeš jednak – kedi jak, bo to treba utrafic! Drevo muši bic tvarde najme na piščalku. Najľepše je kľenovno. Hľedam ho vse v zapaču, bo tam pomalši rošne. Džurki do piščalki vipaľujem, z drutom, ľemže dakedi, ľudze boske, raz ne a ne utrafic, že bi tote hlasi buli jak treba. Mne se raz uzbiralo teľo neľopodarenich piščalkoch, že sme mali calu žimu s šeho triski-rozpaľki robic.

Ján Lazorík: A to ste potom len vy boli na gajdici hráč, či azda aj niekto druhý ešte vedel piskat'?

Ujko: I onen – tu v Kameňici - bul dajaki Seman a un to bul z Milpoša, a do Kameňici se priženil, potom pastiril na ľipianskim poľu a v rukave furt gajdicu

Andrej Mizerák so svojim najmilším žiakom Milanom Kandráčom (uprostred) s Gernatom a Reviľákom, Východná 1972

nošil, ej, ale i un znal šumne hrac a dzeška un tiž bul piskac, co ho zavolaŕi, nadzem v Prahoch bul, tadi to bulo ešši za peršej Republiky. No a dakedy dávno, jak moja nebožka mac spominali, to na Haňigovskich huroch gajdicu mal každi bača, ju haši pri gajdicoch i tancovali – najme na Gala, jak išli ovečki s košara...

Ján Lazorík: Počul som, že spomínaný Seman robil gajdice o dvoch pišťalkách.

Ujko: Oj, ňe, ňe, to ten muj ujko, macerin brat. Un robil gajdice z dvoma pišťalkami i z dvoma rohami, ľemže ľem na jednej še prebiralu, druha bula bez dzirkoch, tota druha ľem kontrovala. Joj, ale to veľo pari bulo treba. I ja som na takej časom piskal. No ale to buli paradne tote dvojite, ujko jich povirezovali, pocifrova-

li, z olovom povilivali. Ja po ujkovi jednu taku gajdicu mal, ale jak som raz rubal drevo v ľeše, zavešil som sebe ju na jednu haluzku, zvečerilo še, a vecej som ju už nikdy ňenašol.

Plačlivý hlas gajdice medzi spevom vtáčikov, v šumení lesa, hlahole zvonkov - veď to bola zázračná skladba krásy rodu a zeme, o čo všetko sme my „moderní“ ochudobnení...

„š“ - vyslovuje sa ako poľské „ś“ (šíkafka)

počisk – drevený pohrabovač hnoja v stajni

habz – baza čierna - Sambucus nigra

zapač – severný breh, kde slnko nesvieti

nadzem – pravdepodobne, asi

Tu straty nesmú znamenať zastavenie...

článok Jána Lazoríka uverejnený
v časopise RYTMUS, číslo 10/1977

18. júla tohto roku v čarovnom údolí pod Minčolom v osade Potoky pri Lipanoch, umrel gajdičiar-protagonista, 80-ročný ujko Andrej Mizerák.

Taká jednoduchá myšlienka – pišťalka s nasadeným kravským rohom – a predsa toľká rarita! Nič podobného v ľudovej hudbe - aspoň nie v Európe. Šesť dierok navrchu, jedna pre veľký palec dolu, v pišťalke z tenkej bazy náustná „perdafka“. Ako chlapec hre na gajdici sa učil od najlepšieho gajdičiara od svojho strýka, uja Semana, ktorý pískal na umelecky olovom vyľiatej gajdici

s dvoma pišťalkami a dvoma rohmi (s jednou pišťalkou ako monotónou kontrolou).

Roku 1963 uja Mizeráka objavil a jeho hru na gajdicu vedecky analyzoval František Matúš z Prešova.

Hra uja Mizeráka – ničím nedotknutá, neovplyvnená – bola v tom čase podstatne iná. Nasadzované tóny vyrážal akoby z uvoľňovania nahromadeného vzdušného napätia, gajdica mu plačlivo vzlykala. Keď však kde-ko začal učiť gajdicovať, zjednodušoval, hral „rovno“, až si nakoniec neuvedomil, že prišiel o svoj nenapodobiteľný svojráz.

Jeho dnešní dvaja nasledovníci – riaditeľ školy v Oľšove (ináč z Krasnej Lúky) Milan Kandráč a Alexander Gernat z Krivian (hrá s dvoma rohmi) - nemôžu prísť na kumšt vzlykavého zvukového efektu.

Ujko Mizerák bol markantnou starosedliackou postavou vo svojom okolí, bol „jak falatek chl'eba“, dobráčisko, rozprával krásnou, civilizáciou nedotknutou šarištinou – čo výraz, to „prislufko“, perlička ľudového prirôvania, starootcovskej múdrosti. S ním z radosti zo stretnutia sa vždy vybozkával dr. Ondrej Demo, režisér J. Kerekes, Jaňa Lipťáková, M. Nemcová, no najcitovnejšie puto prežíval s Milanom Kandráčom... s ním hrával ťažko napodobiteľné gajdičiarске duo – také obdivované v Strážnici roku 1975. „To sme ešte nevideli, neslyšeli“ povedal o ňom Dr. Dušan Hollý, CSc. (Škoda len, že v tom roku na ceste do Strážnice sa Dr. K. Plickovi pokazil taxík...)

29. mája 1977 umrel v Toryse (2 km od Krivian) 58-ročný primáš krivianskej folklórnej skupiny Ignác Laci. Pre zákernú chorobu hral iba vo filmoch Krivianske veselie a Šariš (ináč hráva Ján Laci). Bol predstaviteľom vzácné muzikálne a spevácky nadaného cigánskeho rodu. Jeho dcéry, synovia nádherne spievajú. On sám – štíhly inteligentný elegán, hybkonohý tanečník-cifrovač, huslista s tenulinkými vibračnými prstami, čo takú silu tónu vedeli vyvolať, že jeho husle zneli ako trombón. Mal 15 zvučnosťou unikátnych huslí, poznal nevyčerateľné bohatstvo nôt pozbieraných od najstarších primášov.

Režisérka Dr. Prasličková sa ponáhľala nakrútiť cigánsky film, v ktorom by bola hrala celá Ignáčova rodina. Ignác sa však ponáhľal rýchlejšie... Ešte šťastie, že patriarchálny zjav Andreja Mizeráka a takmer

Ujko Mizerák - patriarchálny zjav s gajdičiar-ským „dorastom“, festival v Lúčke, 1971

90-ročných pišťalkárov Popoviča a Biroščáka z Brutoviec zvečnil v máji minulého roka režisér Juraj Kerekes vo filme Ej, ovce, moje ovce. A aby pečiatka nešťastia bola ešte výraznejšia, presne o týždeň po otcovej smrti spadol z lipy Ignáčov najmladší synček - huslista (na fotografii s ujkom Mizerákom na pravej strane) po otcovi najprenikavejšie nadaný a – zabil sa.

Nešťastia dakedy obrodzujú, plodia Fénixa... Na okolí Krivian dávnejšie vyhrávali „bieli hudáci“ a synkovia niektorých po otcovch tydlikali. V sobotu 16. júla štyria z nich v obrúskoch. Budeme hrať, povedali – ako naši otcovia.

Tu straty nesmú znamenať zastavenie. Dedovizeň musí žiť ďalej.

Gajdica známa / neznáma

Na úvod

Ako študent hudobnej výchovy som sa okrem iného iniciatívne venoval slovenskému ľudovému hudobnému inštrumentáru. Zháňal a študoval som všetko, čo sa ho týkalo, experimentoval so všetkým, čo vydalo akýkoľvek zvuk... A tu raz spolužiačka priniesla „oxeroxovanú“ prácu môjho vzácneho pedagóga, Doc. Matúša, v ktorej bol popisovaný nástroj, o ktorom som dovtedy ešte ani nechyroval... gajdica. Tak sme jedného dňa „vyštartovali“ po pánu docentovi a ten nám vyrozprával veľkolepý príbeh o malom, nenápadnom inštrumente a jeho nositeľovi. Samozrejme som sa hneď na to pustil do výroby prvého takéhoto nástroja. No a učim sa ho robiť dodnes...

Odvtedy prešlo hádam 15 rokov a ja – neustále očarený čímisi takým úžasným, špecifickým, typickým, vzácnym, nezvyčajným... našim vychodňarskim, stále rozmýšľam a fabulujem o tom, ako to s tou gajdicou vlastne bolo, aké to je a aké to bude.

Ako to s tou gajdicou vlastne bolo?

Otom vie jednoznačne najviac povedať Doc. Matúš. Dedo Mizerák už nepovie a to, čo pove-

dal, bolo zaznamenané menovaným vedcom. Nemám, žiaľ, informácie o tom, či sa niekto podrobnejšie venoval gajdici v kontexte európskeho inštrumentára. Tento typ štúdie či akýchkoľvek relevantných informácií, by bol nepochybne veľmi cenným príspevkom k etnoorganológii, hlavne by nám však odpovedal na množstvo otázok týkajúcich sa našej gajdice. Kde sa vzala? Kto ju používal? O aký starý nástroj sa jedná? Aké mal podoby?

Okrem výskumu Doc. Matúša z roku 1969, ktorého výsledky boli publikované v Zborníku (rok 1971), vlastne nemáme žiadny iný hodnotný a vierohodný zdroj informácií.

Správy z ojedinelých písomných pojednaní a odkazov sú strohé, nepresné a všeobecne si dovoľujem tvrdiť, že len rozvíjajú exaktné informácie menovanej vedeckej štúdie. Žiaľ nepresne, často mystifikovane a nepravdivo. Takmer štyridsať rokov po „objavení“ gajdice sa dnes máme možnosť dozvedieť, že gajdica bola rozšíreným nástrojom, že ju vyrábal a hral na ňu kde-kto, a to dokonca nielen na Šariši, ale po celom Slovensku. Že na takéto tvrdenia niet opodstatnenie, to žiaľ, málokoho zaujíma. Na internete nájdeme úsmevnú informáciu o tom, že gajdica rozšírená po celom Slovensku slúžila ako „cvičný nástroj pre mladých adeptov

gajdošského umenia“. S kolegami – výrobcami ľudových hudobných nástrojov zo stredného Slovenska som sa viacnásobne dostal do sporu, pretože okrem takýchto podobných nezmyselných a nepodložených tvrdení, pod názvom gajdica prezentovali nástroj, ktorý okrem vonkajšieho vzhľadu (k tomu s bravúrnym zdobením melodickéj píšťaly a rezonátora z rohu) nebola gajdici z Lúčky ničím podobná. Aj z hľadiska budiča – piskadla (jazýčka) je prevedenie iné. A ak k tomu pripočítame uloženie piskadla v trubici, niet pochýb o tom, že sa jedná len o melodickú píšťalu gájd. Za „vrchol“ diletantstva považujem „gajdicu“, ktorá pozostávala z bežnej píšťaly (hranového akustického princípu), ktorá bola zakončená nasunutým kravským rohom. Až na drobné výnimky som sa nestretol s literatúrou, ktorá by o gajdici pojednávala objektívne a teda hodnotne informovala záujemcov a nadšencov o tomto nástroji a jeho podobách.

Za veľký počin považujem prvý workshop v Lúčke venovaný gajdici v roku 2007, kde sa stretla zostava ľudí, ktorá mala ku gajdici pravdepodobne čo najviac povedať. Okrem spomienok pamätníkov a nadšencov tam totižto zaznelo viacero závažných vyjadrení, ktoré sú chvalobohu zaznamenané. Okrem iného tam bol vyvrátený jeden z mýtov – dvojjajdica ako pôvodný nástroj Hornej Torusy. Sám Alexander Gernát – nositeľ, propagátor, excelentný výrobca a ešte excelentnejší interpret popísal, ako vyrobil prvú dvojjajku – dvojjajdicu. Na jednej strane sa jedná o veľkolepý počin a ukážku nebývalej

kreativity ľudového umelca, na druhej strane to poukazuje na nedôslednosť etnomuzikológie a folkloristiky, ktorá poväčšine tento nástroj popisuje a prezentuje ako nástroj pôvodný, tradičný a v regióne bežný.

Okrem toho tam zaznelo viacero iných demytologizujúcich vyjadrení, ako napríklad to, v ktorom najvýznamnejší interpret zvuku gajdice a jej jedinečný propagátor Dr. Kandrác hovoril o tom, že ujko Mizerák vedeli hrať len pár piesní a to všetko lydickeho charakteru. Všetky ostatné piesne diatonické začali hrať až vtedy, keď pôsobili spolu ako gajdičarska dvojica. Samotná štúdia Doc. Matúša o piesňach, ktoré Mizerák vedel hrať, veľmi presne a jasne pojednáva, nevedno teda prečo sa gajdica aj u folkloristov stala nástrojom pre interpretáciu diatonických skladieb, a to s charakteristikou, že sa jedná o pôvodné skladby gajdice.

O mýtoch (presnejšie povedané nezmysloch) viazucich sa ku gajdici, by sa dalo napísať množstvo strán, tých však už myslím bolo napísaných dost. Preto považujem za dôležité zamerať pozornosť na preskúmanie samotného nástroja v širšom európskom kontexte. Neviem, či je možné 30 rokov po smrti jediného pôvodného nositeľa inštrumentu, nájsť dostatok materiálov o gajdici ako tradičnom hudobnom nástroji u nás. Možno by teda pomohol podrobný komparatívny organologický výskum v širšom území. Sám si sypem popol na hlavu za to, že som ho doteraz neinicioval ani nereализoval, hoci na to už roky pomýšľam. Raz nieto času, raz peňazí... raz sa to však istotne stane.

Nedá mi neposťazovať sa na Slovenskú etnografiu, etnomuzikológiu a na profesionálov zodpovedných za zachovávanie a šírenie našej ľudovej kultúry. O iných ľudových hudobných nástrojoch bolo popísaných množstvo strán, ich výskumu sa venovali desiatky odborníkov. O ľudovom hudobnom inštrumentári východného Slovenska však nájdeme len strohé, neúplné, nepresné a často diskutabilné zmienky. Často mi napadá otázka: Kde ste boli, vážení naši vedátori a folkloristi, keď nám na východe vymierali pozostatky toho najvzácnejšieho? Koľko takých nástrojov a produktov ducha nenávratne zmizlo, pokiaľ ste „tvorili“ jednu publikáciu z dvoch predošlých...?

Kde sa gajdica vzala?

Okrem pôvodného nositeľa – ujka Mizeráka, gajdicou, ba dokonca ani relevantnými informáciami o nej, nedisponoval nikto. Doc. Matúš popisuje: „jedná sa o nástroj, ktorý nie je známy ani širšej okolitej verejnosti“. Tieto fakty sú naozaj veľmi zaujímavé (prinajmenšom v takejto oblasti nezvyčajné) a logicky nás vedú ku dvom hypotézam:

1. Gajdica bola skonštruovaná alebo prinesená na hornú Torysu Mizerákom.
2. Gajdica je artefaktom pôvodného slovenského inštrumentára.

K zodpovedaniu si takých závažných otázok sú potrebné fakty, tých je zatiaľ však žalostne málo. V rovine úvah však skúsme pracovať aspoň s tými, ktoré máme.

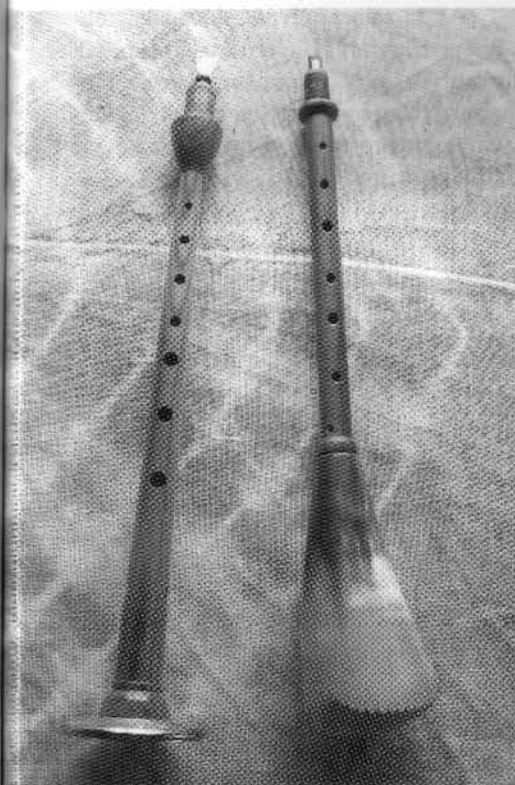
K 1. hypotéze:

Faktom je, že sa s gajdicou mohol Mizerák stretnúť počas 1. svetovej vojny ako vojak. A to buď v poľskej Galícii (v r. 1916), alebo v ruskom zajatí.

V neprospech tejto hypotézy vystupujú záznamy z výskumu Doc. Matúša. Mizerák jednak tvrdí, že gajdicu pozná už od detstva a že sa s ňou stretol na Šariši. Ďalej na otázku, či si so sebou gajdicu vzal aj na vojnu, jednoznačne tvrdí, že nie („tam šé mi gajdovac nechcelo“). Vo výpovedi zo zajatia popisuje gajdy, s ktorými sa stretol, je však málo pravdepodobné, aby prebral systém melodickéj píšťaly gájd, pretože sám tvrdí, že to bolo iné ako gajdica. S podobným nástrojom ako gajdica – píšťalka s ruhom, sa počas vojny stretnúť teoreticky mohol. Zdá sa nám však nepravdepodobné, aby účelovo zavádzal počas výskumu, keďže sa jednalo o vzácneho a dobrého človeka (podľa spomienok pamätníkov). Aký by mal dôvod deformovať realitu, ktorú poznal? Táto hypotéza sa nám teda javí neopodstatnená a nedá sa povedať, či sa ešte dnes objavia nové skutočnosti, ktoré by ju mohli jednoznačne potvrdiť, alebo vyvrátiť.

K 2. hypotéze:

K overeniu tejto hypotézy skutočne potrebujeme dostatok faktov, ktorými momentálne žiaľ nedisponujeme. Pre počiatočnú orientáciu si však skúsme porovnať aspoň niektoré blízke nástroje v ľudovej hudobnej kultúre. Rozsah príspevku nám neumožňuje zaoberať sa nástrojmi detailnejšie, preto aspoň stručné porovnanie. Terminologicky sa budeme snažiť priblížiť skôr populárnej a predstaviteľnej podobe, ako presnej muzikologickej terminológii.

Melodické píšťaly gájd, vľavo západoeurópsky, vpravo východoeurópsky.

Čomu je gajdica blízka? (Gajdy)

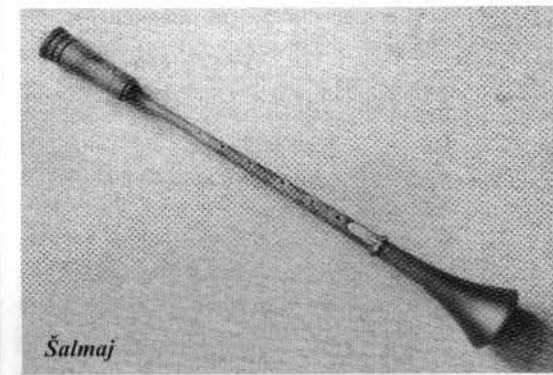
Zdvoch základných typov – západoeurópsky a východoeurópsky typ, má gajdica bližšie k východoeurópskemu, a to z hľadiska budiča. Piskadlo – jazýček je veľmi podobné (až identické) z hľadiska konštrukcie – jednojazýček (jedno plátok). Najbližšie z nich má gajdica k oravským a sliez-

ským gajdám, sčasti aj z hľadiska užitého tónorodu piesní a ozdôb. Tu však máme všade na mysli nie gajdy ako celok, ale ich melodickú píšťalu.

Jednoducho povedané – zvukom a sčasti konštrukciou, je gajdica podobná melodickéj píšťale niektorých druhov východoeurópskeho typu gájd.

(Šalmaj)

Tento druh aerofónu je gajdici vzdialene podobný len vizuálne. Konštrukčne, tónorodovo a aplikačne sa jedná o diametrálne odlišný inštrument. Spomíname ho preto, že sme sa stretli aj s názorom, že takéto nástroje boli na Šariši tiež – točené z dreva (bez rohu). Toto tvrdenie nebolo ničím doložené a používanie šalmaje v ľudovej hudbe východného Slovenska nie je známe. Je viacero nástrojov podobných šalmaji (tzv. píšťaly z mechurinou – malému zásobníku vzduchu nad jazýčkom, principiálne podobnému mechu gájd), žiaden z nich sa však priamo nepodobá gajdici a ich používanie v našej ľudovej hudobnej kultúre nie je známe.

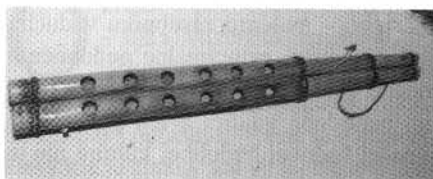
Šalmaj

(Zurna)

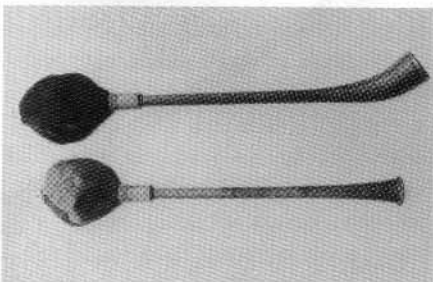
Nástroj gajdici podobný spôsobom hry a používaním ozdôb. Podobne ako šalmaj je celý vyrobený z dreva (vrátane kónického rozšírenia konca rezonačnej časti). Počet tónových otvorov je 7 na prednej strane a 1 na zadnej strane). Zvukotvorné zariadenie – budič je však dvojjazyčkové (dvojplátok). Tento nástroj je navyše používaný skôr v Arménsku, Turecku, Kaukazskej oblasti a pod., nie v tzv. slovanskom priestore. Podobných nástrojov ako zurna by sme našli na juhu Európy, či v Ázii viacero. Žiaden z nich sa však nepribližuje gajdici.

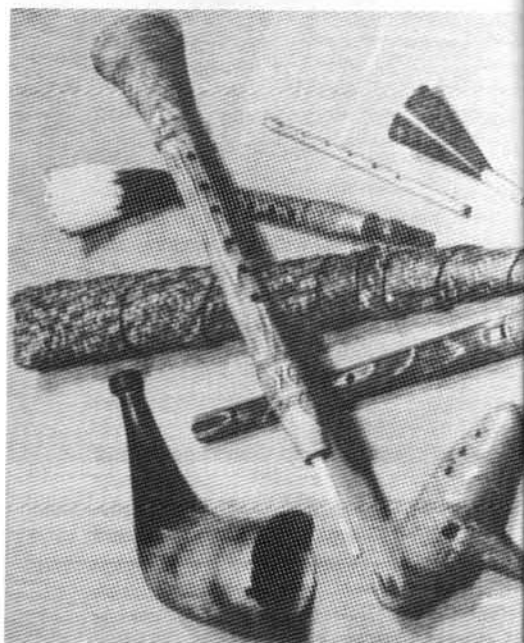
Zurna

Egyptská pišť'ala

Pišť'aly s mechurinou

Ak sa zameráme na „slovanskú“ oblasť – Ukrajinu, Bielorusko, Rusko, tak máme možnosť pozorovať nástroje, ktoré sú gajdici podobnejšie. V ľudovej kultúre tohto prostredia sa im zväčša hovorí „dudki“ a „rožki“.

(Pastušij rožok)

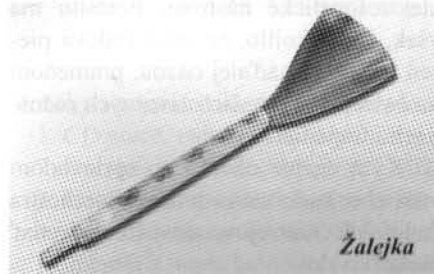
Pod týmto názvom (pastiersky rožok) môžeme na Ukrajine, v Bielorusku a Rusku nájsť viacero nástrojov, ktoré sa dokonca líšia zvukotvornými princípmi – od náustkových po hranové. Pre nás je však zaujímavý „rožok“ z Ukrajiny, ktorý sa gajdici veľmi podobá, má však drevený, sústružený rezonátor (na obrázku v strede).

(Žalejka)

Nástroj pôvodne rozšírený v Litve, na Ukrajine, v Bielorusku a Rusku (pravdepodobne aj na východe a severovýchode Poľska). Ruská etnoorganológia uvádza, že v prípade žalejky sa jedná o nástroj východných Slovanov.

Práve tento nástroj považujeme za jediný blízky (takmer identický) inštrument gajdici. Paradoxne i z hľadiska jeho histórie. Ani v ruských historických análoch nemá svoje pevné miesto a po prvý krát sa objavuje v zápiskoch A. Tučkova z konca 18. storočia. Ešte pred niekoľkými rokmi by sme ju po Rusku márne hľadali ako bežný a známy ľudový hudobný nástroj. Až pred niekoľkými rokmi sa nadšencom podarilo vzkriesiť ju a dnes ju zriedkavo vidieť po festivaloch, zväčša ethno a world music zamerania.

Ruská etnomuzikológia predpokladá, že žalejka do 18. storočia splyvala s iným, podobným inštrumentom. Pravdepodobne to bol tzv. vladimírsky rožok – pastiersky rožok. Ten sa objavuje v prameňoch podstatne skôr, nie je však možné s istotou tvrdiť, kedy ide o rožok a kedy o žalejku. V juhorských oblastiach sa nástroju hovorilo priščíky. Zaujímavým sa nám javí aj to, že pokiaľ sa so žalejkou stretávame v severných oblastiach Ruska, na juhu sa vyskytuje ďalšie prevedenie - dvojžalejka (ako dvojjajdica).

Žalejka

Žalejka pozostáva s drevenej trubice dlhej 10 – 20 cm. Vyrábala sa predovšetkým z bazy a kaliny. Jej jazýček je vyrobený z trstiny, alebo husacieho pierka, roztrub je z kravského rohu. Pôvodná žalejka má od 3 – 7 hmatových otvorov, je v ladení diatonickom. V ruskej tradícii bola používaná ako sólový, zriedkavo aj ako ansamblový nástroj.

Podobnosť a blízkosť žalejky je nepopierateľná, pre definitívnu komparatistiku však zatiaľ nemáme dostatok materiálu, a to ani z hľadiska presného geografického rozšírenia, ani detailnej technológie výroby a jej histórie, žiaľ, ani dostatok hudobného materiálu. Na zdávame sa, že za predpokladu podrobného výskumu v prepojení s ruskými, poľskými, ukrajinskými a bieloruskými etnomuzikológmi, by sa mohlo podariť objasniť aj hlbšiu históriu našej záhadnej gajdice.

Na záver

Osobne verím, že gajdica je skutočne vzácnym artefaktom ľudového hudobného inštrumentára ľudí žijúcich od Uralu po Karpaty a že vzácnosť objavená vďaka p. Mizerákovi a Doc. Matúšovi bude v príhodnej chvíli oprášená a dobrúsená ako diamant svetovej ľudovej hudobnej kultúry. Je potešujúce, že gajdica dodnes žije, že má svojich výrobcov, interpretov, propagátorov. Že znie v orchestri, filme, na pódiiach, v rozhlase... Mali by sme sa však snažiť o jej zachovanie aj v pôvodnej podobe, bez inovácií a vymýšľania nových rozprávok o nej. Až vtedy, keď bude definitívne uchovaná a ochránená v pôvodnej podobe a národ o tom bude vedieť, tvorme a rozširujme iné nástroje. To však už nebudú gajdice. Tá „naša“, to je len tá jedna. Tá, ktorú dedo Mizerák vybral z vrecka, poskladal a začal hrať. Nech nikdy neutíchne.

Gajdica a jej funkčné využitie v súčasnom hudobno-folklornom dianí

Český spisovateľ, nositeľ Nobelovej ceny za literatúru, Jaroslav Seifert, vo svojom románe Všetcky krásy světa povzdychol vedno so starým gréckym filozofom: „Ponevač není nám dopřáno dlouho žít, zanechme něco po sobě jako svědectví, že jsme žili.“

A ľud, žijúci tu v prekrásnom prostredí pod úpäťm Minčola a pod Kamenickým hradom, zanechal po sebe svedectvo zmyslu pre krásu a umenie. Tento kút Šariša okúzli i spisovateľku Ilonu Tartaly, ktorá žila a pôsobila v rokoch 1911 až 1921 v neďalekom Ďačove ako manželka grécko-katolíckeho kňaza Jozefa Tartalyho, narodeného v dedinke Svinia v roku 1886. Spisovateľka v románe Život na vrchovine v jeho závere píše: „Šarišanov som si veľmi obľúbila, hoci som, žiaľbohu, nepoznala ich jazyk. Fascinovala ma krásna príroda, hory, hlboké lesy, na západe Homólka, Čierna hora a z diaľky krásny pohľad na Kamenický hrad na bielom vápencovom vrchu.“

Tunajší ľud zanechal po sebe veľké bohatstvo duchovnej i materiálnej tvorby a v ťažkých životných podmienkach dorábal svoju každodennú poživieň. Dodajme, že pri svojej drine a lopote našiel i potešenie v piesni, v ľudovom tanci, vo zvykosloví, teda v ľudovej duchovnej i materiálnej tvorbe v celej svojej synkretickej, t.j. mnohotvárnej podobe. V dávnej minulosti vyrábal i svoje vlast-

né ľudové hudobné nástroje. Donedávna sa v Kamenici tradovala i výroba po domácky vyrobených huslí - nebohy dedo Bakoň, no najväčšiu zvučnosť má výroba a uchovanie gajdice. Jej posledným výrobcom a interpretom bol Andrej Mizerák z Lúčky. Pravda, aj on mal svojich predchodcov, o nich nám sám porozprával v zostrihu Demovej Klenotnice, odvysielanej v Slovenskom rozhlase Bratislava v roku 1972. Nech táto zvuková ukážka je pietnou spomienkou na tohto vzácneho človeka. Andrej Mizerák, bard šarišského folklóru.

Postrehol som, že sólovo znejúca gajdica nestrhne, neupúta, neprivábí najmä mladšiu generáciu poslucháčov. A tak som začal hlbšie uvažovať, čím by sa dalo hranie na gajdici urobiť príťažlivejšie a melódia kvetnatejšia. Aby čosi bolo i nové, zaujímavejšie. Lebo tak ako starý Horácius oplakával tzv. Pánovu flautu, že ju eliminujú, vytláčajú hlučnejšie hudobné nástroje, aj ja som „oplakával“ gajdicu, že ju vytláčajú dnešné elektrofonetické nástroje. Potešilo ma však, i uspokojilo, že stará ľudová pieseň zostane i naďalej oázou, prameňom na osvieženie v našich životných radoostiach i trápeniach.

Kým zaznie ukážka so sprievodom väčšieho hudobného telesa - orchestra ľudových nástrojov, dovoľte povedať niekoľko slov.

Najkrajšie vianočné nábožné piesne - kolody v našich chrámoch sú tie, v ktorých je silne zastúpený charakteristický pastoraálny motív. Veď si oživme spomienku na piesne „Do hory, do lesa valasi“, „Povíce nam pastuškovce“, „Pastieri, pastieri, hore vstaňte“, „Ej, ej pastieri, aké to chýry“ a desiatky podobných. Profesor Karol Plicka zaznamenal, že na Orave, Kysuciach, v goralských dedinách na Zamagurí, sa polnočné sväté omše konali s hudobným doprovodom oravských gajd, pastierskych píšťal, trúb, goralských žlobcovek (ručne vyrobené husle), v Detve a jeho okolí sa používali fujary.

Tento poznatok a Plickova informácia ma tak zaujali, že som presvedčený, že na polnočných omšiach na Šariši sa využívala i gajdica. Z nasledujúcej ukážky si môžete utvoriť vlastný obraz. Podotýkam, že zrealizovať túto nahrávku bola ťažká, namáhavá práca, lebo gajdica sa musela intonačne výškovo prispôbovať orchestru. Využívanie gajdice pôsobí ako exotický prvok v melodicko-hudobnej skladbe.

Autentický príspevok, ktorý bol súčasťou programu Workshopu o Gajdici dňa 1. augusta 2007 v Lúčke.

Prílohy a zoznam nahrávok na priloženom CD nosiči:

1. CD nosič, nahrávka KLH, Ondrej Demo - Andrej Mizerák, dialóg
 2. Duo gajdice Andrej Mizerák - Milan Kandrác, spev Monika Kandráčová
 3. Gajdica a doprovod na akordeóne
 4. Gajdica s doprovodom OEUN - vianočné piesne
- Komentár a popis jednotlivých nahrávok na CD nosičoch.

Festival O gajdicu Andreja Mizeráka - jeho prínos pre rozvoj miestnej a regionálnej kultúry

Kultúra vo všeobecnosti je fenomén, ktorý zahŕňa aspekty udržateľného a územného rozvoja, kvality života, kultúrnej identity a spoločenskej kontinuity.

Kultúra a kultúrne dedičstvo našej obce alebo mesta vytvára v nás pocit domova, bezpečnosti, ale i zvyšuje atraktivitu nášho územia nielen pre jeho obyvateľov, miestne firmy, ale aj návštevníkov územia, či prípadných zahraničných investorov. Podpora miestnych kultúrnych aktivít a kultúrneho života, ako i dôkladné poznanie kultúrnych zdrojov územia, sa tak stáva konkurenčnou výhodou, silnou stránkou a znakom rozvoja obce a miest.

Najvýznamnejším faktorom rozvoja alebo úpadku kultúry sú ľudia, nositelia a šíritelia hodnôt a poznania. Preto je nevyhnutné dbať a venovať patričnú pozornosť ľudským zdrojom, ich oceneniu (finančnému i nefinančnému) a ich motívácii.

Osobitnú úlohu zohráva miestna kultúra pri podpore komunitného rozvoja, zmysluplného využívania voľného času a v sociálnej prevencii.

Medzi najvýznamnejšie a pre miestnu a obecnú úroveň najtypickejšie úlohy v oblasti kultúry patrí *ochrana tradičných zručností, tradícií a tradičných kultúrnych hodnôt* – ich dokumentácia, zachovávanie, obnova a výchova no-

vých nositeľov – pokračovateľov týchto kultúrnych hodnôt. *Obec utvára podmienky pre zabezpečenie kultúry, osvetovej činnosti a záujmov – umeleckej činnosti, podporuje zvyšovanie kultúrnej a vzdelanostnej úrovne ľudí, zmysluplné využívanie voľného času detí, mládeže a dospelých rôznymi kultúrno-osvetovými aktivitami a podporou amatérskej umeleckej tvorby na území obce.*

V tomto zmysle sa úlohy a zamerania činností obcí a regionálnych osvetových stredísk stretávajú v spoločných styčných bodoch a obce nachádzajú v osvetových strediskách významnú odbornú a metodickú pomoc pri prípravách i realizovaní kultúrno-spoločenských, záujmovo-umeleckých a osvetovo-vzdelávacích aktivít a podujatí.

Kultúrno-osvetovými a vzdelávacími aktivitami realizuje obec aj politiku aktívnej sociálnej prevencie, prevencie kriminality a iných negatívnych spoločenských javov. Obec udržuje, obnovu-

je a využíva vlastné objekty kultúrnej infraštruktúry pre poskytovanie kultúrnych služieb, sprístupňovanie kultúrnych hodnôt a vytváranie primeraného zázemia pre kultúru v obci. Obec podporuje spolkovú a klubovú činnosť občanov a poskytuje priestory pre túto činnosť, podľa možností i materiálne vybavenie a technické zázemie.

Na tomto mieste treba vyzdvihnúť význam a pomenovať prínosy vzniku

a realizácie festivalu *O gajdicu Andreja Mizeráka* pre obec Lúčka, ale samozrejme i pre okolitý región a jeho obce. Festival sa koná od roku 1981 na počesť Andreja Mizeráka – ľudového umelca a gajdičiara, ktorý sa síce narodil v roku 1897 v Milpoši, ale od svojich 10-tich rokov sa s rodinou prisťahoval do osady Potoky. Napriek tomu, že do školy kvôli práci nechodil, oplýval prirodzeným humorom a múdrosťou. Jeho láskou bola od mladého veku gajdica – pastierska píšťala, na ktorej krásne hrával pri pasení kráv, a neskôr na mnohých kultúrno-spoločenských a folklórnych podujatiach. Samotné prípravy, organizácia, ale najmä realizácia a priebeh jednotlivých ročníkov festivalu sú významné tým,

že aktivizovali nielen domácich zanezaných organizátorov, ale aj mnohých ďalších milovníkov folklóru a ľudových tradícií z okolitých obcí regiónu, ktorí sa pripravovali a prezentujú na festivale.

Od prvopočiatkov sa podujatie uskutočňovalo v gescii mládežníkov, ale i pracovníkov a funkcionárov obecného úradu (predtým MNV), učiteľov v obci, neskôr ostatných spoločenských organizácií, členov klubu dôchodcov, určité obdobie sa na organizácii podieľali aj miestne politické strany, dnes je to najmä záležitosť obecného úradu a poslancov.

Aj predchodca dnešného Šarišského osvetového strediska, vtedajšie Okresné osvetové stredisko v Prešove, neskôr regionálne kultúrne stredisko, malo svoj podiel na tom, že festival bol zaradený medzi podujatia celookresného významu s pevne stanoveným termínom konania každoročne v prvú augustovú nedeľu. Odborní pracovníci osvetového strediska – metodici pre folklór a klubovú činnosť - neraz prispeli v uplynulom období svojou pomocou a odbornými radami k úspešnému priebehu festivalu a pozitívnemu ohlasu v médiách i širokej verejnosti.

V roku 2007, v ktorom sme si pripomenuli 110. výročie narodenia Andreja Mizeráka, obec Lúčka, Združenie obcí hornej Torysy a Komunitná nadácia Modrá Torysa v Lipanoch pozvali milovníkov folklóru a ľudových tradícií na XXIV. ročník festivalu. Dvadsiaty štvrtý preto, lebo v časovej chronológii sa festival nekonal v rokoch 1989, 1991 a 1992 z dôvodov rekonštrukcie priestorov vhodných na jeho konanie (1989), v dôsledku zániku obecných osvetových

zariadení (1991) a orientácie mládežníkov a ochotníkov na iné, v tom čase preferované zábery v obci (výstavba nového Kostola sv. Anny).

V doterajšej histórii konania festivalu boli úspešní mnohí laureáti z radov jednotlivcov i kolektívov, za ktorých spomejme Andreja Osloviča z Lúčky, Antona Liptáka zo Šarišských Sokoloviec, Filoménu Tuptovú a Annu Novotnú z Jarovnic, Jána Lazoríka z Krivian, Marienku Oslovičovú z Dubovice, Vieru Horňákovú z Pečov-

skej Novej Vsi, FSk Brezovičan z Brezovice (vedúci Michal Hromják), FSk Krivany – Torysa z Krivian (vedúci Ján Lazorík), Hermanovčan – mužskú spevácku skupinu z Hermanoviec, Felmín – ženskú spevácku skupinu zo Šarišských Michalian (vedúca Agnesa Mačová), detskú folklórnu skupinu Dubovičanček z Dubovice (vedúci Michal Hromják a Mária Kmecová), detský folklórny súbor Kapušañčan z Kapušian, FSk Klubu dôchodcov v Lúčke, FSk Klubu dôchod-

cov v Kamenici. Festival svojou účasťou spestrili a obohatili aj zahraniční hostia – detský folklórny súbor Družnija rebiata z ukrajinského Charkova (1995). Keďže je objektívny predpoklad vyššieho ekonomického rastu Slovenska v nasledujúcich rokoch, zákonite očakávame aj postupné vyrovnávanie regionálnych

rozdielov v oblastiach spotreby, vzdelávania i možností kultúrneho vyžitia. Na miestnej úrovni aj v našom regióne by sa to malo prejavovať v rozvoji kultúrneho i duchovného života, spolkovej a klubovej činnosti, záujmovo – umeleckých i záujmovo – mimoumeleckých voľnočasových aktivít.

Je teda plne opodstatnené veriť, že festival O gajdicu Andreja Mizeráka v Lúčke zapíše mnoho ďalších krásnych pokračovaní svojej tradície, že naďalej bude významnou mierou prispievať k zachovávaniu a popularizácii kultúrneho dedičstva a odkazu našich predkov pre budúce generácie a v prospech celého regiónu, jeho obyvateľov i návštevníkov.

Želáme organizátorom veľa zdraru, tešíme sa na tohtoročný jubilejný XXV. ročník podujatia, ale samozrejme aj na všetky budúce.

ING. DANIELA BEDNÁROVÁ	Str. 5
PROJEKTOVÁ MANAŽÉRKA ZDRUŽENIA OBCÍ HORNEJ TORYSY Slovo na úvod	
DOC. PHDR. FRANTIŠEK MATÚŠ, CSC.	Str. 6
- MUZIKOLÓG, PEDAGÓG - PREŠOV Andrej Mizerák a jeho gajdica	
JÁN LAZORÍK	Str. 30
- ETNOLÓG, FOLKLÓRISTA, ZBERATEĽ, AUTOR KNÍH - KRIVANY Objaviteľ Andreja Mizeráka	
PAEDDR. MICHAL SMETANKA	Str. 42
- VÝROBCA EUDOVÝCH NÁSTROJOV, INTERPRET, FOLKLÓRISTA - BRUTOVCE Gajdica vo vzťahu k svetovým ľudovým hudobným nástrojom	
PAEDDR. MILAN KANDRÁČ	Str. 50
- FOLKLORISTA, INTERPRET, ETNOLÓG, AUTOR ETNOMUZIKOLOGICKEJ LITERATÚRY - KRÁSNA LÚKA Gajdica a jej funkčné využitie v súčasnom hudobno-folklórnom diani	
PHDR. VLADIMÍR HUSÁR	Str. 52
ŠARIŠKÉ OSVETOVÉ STREDISKO V PREŠOVE Festival O gajdicu Andreja Mizeráka - jeho prínos pre rozvoj miestnej a regionálnej kultúry	

Foto obálka:

- Svojrázny píšťalkový hudobný nástroj s ozvučnicou z kravského rohu a jej protagonistu Andrej Mizerák (1897-1977) z Lúčky-Potoky s elevom Milanom Kandráčom (1950-2008)
- Andrej Mizerák (1897 – 1977)

ZOHT

obec Lúčka

Publikácia
ANDREJ MIZERÁK A JEHO GAJDICA
bola vydaná vďaka finančnej podpore
Komunitnej nadácie Prešov a Pivovary Topvar, a. s.

Pre © Združenie obcí hornej Torysy
Krivianska 1, Lipany
zoht@hornatorysa.com • www.hornatorysa.com

spracoval a vydal: Richard Scholtés, R.S. media Prešov
www.rs-media.sk • novinky@ticpo.sk

V náklade: 500 ks
Rok vydania: 2008

ISBN 978 - 80 - 969984 - 4 - 9

